

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Petra Spáčilová

**Proměna obrazu emigrantství v časopise
Dikobraz mezi roky 1947—1971**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Zdeněk Beneš CSc.

Praha 2014

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 2. 12. 2014

Petra Spáčilová

Bibliografická citace

Proměna obrazu emigrantství v časopise Dikobraz mezi roky 1947—1971 : bakalářská práce / Petra Spáčilová; vedoucí práce: prof. PhDr. Zdeněk Beneš CSc. Praha, 2014.-- 64 s.

Anotace

Na historickém podkladě chci ve své práci zjistit, jaké podmínky nutily československé občany k emigraci a jaký byl jejich život za železnou oponou. Na tomto základě poté rozeberu jejich obraz v satirickém týdeníku Dikobraz. Svoji práci chci zjistit, jaký názor si podle tohoto média měl běžný čtenář o emigrantech /exulantech a životu v západních zemích udělat.

Klíčová slova

emigrace, exil, dikobraz, propaganda, historie

Transforming of emigrant's image in the magazine Dikobraz between 1947-1971

Abstract

In my historical research, I would like to reveal what conditions forced Czechoslovak citizens to emigrate and how their life behind the Iron Curtain was. I will then discuss their image in a satirical weekly magazine Dikobraz. Finally, I would like to discover what opinion on emigrants/exiles and on the life in western countries could a regular reader get.

Keywords

emigration, exile, porcupine, propaganda, history

Počet znaků (včetně mezer): 75 219

Poděkování

mé rodině a partnerovi. Na tomto místě bych ještě ráda poděkovala prof. Zdeňku Benešovi za rady při vymezení tématu mé bakalářské práce a dále pracovníkům Památníku národního písemnictví za jejich ochotu a vstřícnost.

Obsah

1	ÚVOD:	7
2	HISTORICKÝ EXKURZ	9
2.1	PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE:	9
2.2	POÚNOROVÁ SITUACE A FUNGOVÁNÍ MOCI	12
2.3	PO SRPNU	17
3	EMIGRACE	19
3.1	SITUACE PO ÚNORU 1948	20
3.2	SITUACE PO SRPNU 1968	23
3.3	POLITICI V EMIGRACI / EXILU PO ROCE 1948	25
3.4	POLITICI V EMIGRACI / EXILU PO ROCE 1968	27
3.5	NOVINÁŘI V EMIGRACI / EXILU PO ROCE 1948	28
3.6	NOVINÁŘI V EMIGRACI / EXILU PO ROCE 1968	33
3.7	SPISOVATELÉ V EMIGRACI / EXILU PO ROCE 1948	34
3.8	SPISOVATELÉ V EMIGRACI / EXILU PO ROCE 1968	35
4	TEORIE PROPAGANDY	39
5	DIKOBRAZ-HISTORIE, LITERÁRNÍ PROSTŘEDKY	41
5.1	DIKOBRAZ A BOJ S TŘÍDNÍM NEPŘÍTELEM ZA HRANICEMI	44
6	ZÁVĚR:	46
7	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	47
8	SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH	60
9	SEZNAM ZKRATEK	61
10	SEZNAM LITERATURY	62

1 Úvod:

Tématem mé bakalářské práce je obraz československého emigranta/ exulanta na stránkách týdeníku Dikobraz po druhé světové válce až po dobu znovuzavedení předběžné cenzury po srpnových událostech roku 1968. Svoji práci ukotvím na historickém výkladu československých dějin s důrazem na legislativní změny a kulturní politiku státu. Na tomto základě popíši jednotlivé emigrační vlny. V této kapitole své práce se zaměřím na činnost politiků, novinářů a spisovatelů v zahraničí.

Samotným jádrem práce jsou vybrané ukázky karikatur v týdeníku Dikobraz tematicky se vztahující k uprchlictví s důrazem na jejich tendenčnost. Úkolem mé práce je zjistit, jaký názor si měl běžný občan, pod maskou nenáročného, odpočinkového čtení o emigrantech a životě v zemích západního bloku udělat.

Toto téma jsem si vybrala, abych na základě odborného studia poznala praktiky režimu, který je pro mou, polistopadovou generaci vlastně velkým otazníkem. Nicméně tištěné médium chci zkoumat i z toho důvodu, jelikož otázky informační etiky jsou i dnes aktuální, a z poznání propagandistických, současným jazykem PR praktik, je možné se poučit pro budoucnost. Pro obecné uspořádání historických faktů mi velmi pomohla kniha Petra Čorneje a kol. Dějiny zemí koruny české II. a bílá místa mi odkryla studie Niny Pavelčíkové Klíčové mezníky vývoje ČSR po roce 1945. Některé detaily jsem čerpala z knih Karla Kaplana. Publikace Jacquese Rupnika Dějiny Komunistické strany Československa byla přínosná pochopením vazeb československého válečného exilu.

Poúnorovou situaci detailněji na poli kulturní politiky shrnuje práce Jiřího Knapíka Únor a kultura, Sovětizace české kultury 1948–1950. Na podkladě jeho kapitoly o změnách v polygrafickém průmyslu, jsem mohla lépe pochopit nutnost odchodu osob věnující se tomuto odvětví.

Pro pochopení samotných kořenů fungování totalitní a totalitární moci mi byl užitečný sborník studií pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně Totalitarismus ve 20. století Československé zkušenosti, který editovali Radovan Rybář a Milan Valach a to především studie Politické procesy jako fenomén totalitarismu (československé zkušenosti) od autorů Ludomíra Kocourka a Miroslava Kryla.

Co se týče tematiky exulantství/ emigrantství vycházela jsem především z děl samotných účastníků. A to z velké části z knihy Pavla Tigrida Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastní osudu. Další knihou, která mi pomohla odhalit toto téma, je

kniha Jana Filípka *Odlesky dějin československého exilu*. Velmi osobní zkušenost mi byla zprostředkována i studií Václava Chýského *Exil jako důsledek Totalitarismu* ve sborníku Jana Kratochvíla a kol. *Český a Slovenský exil ve dvacátém století*. Moje práce se zabývá tématem zobrazení československé Emigrace/ Exilu v týdeníku *Dikobraz*. Čili tento časopis mi byl základním pramenem. A to konkrétně ročníky vycházející od roku 1945 do roku 1969 uložené v depozitáři Národního muzea v Místodržitelském letohrádku v Královské oboře v Praze. Co se týče předchozího zpracování *Dikobrazu* v odborných textech, jediný ho zpracovává ve své knize *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945—1990* Jiří Pernes. Ten sice vývoj časopisu srovnává s vývojem politické situace, nicméně se vůbec nezabývá propagandistickou stránkou věci. Když jsem zmínila termín propaganda, k ukotvení tématu mi dobře sloužila kniha Miroslava Chlupáče *Aspekty teorie propagandy* a Petra Šámala *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století*. Práce se od obecnin, které jsou nutné k uchopení tématu, dostává analýzou k detailu dané problematiky.

2 Historický exkurz

V první podkapitole své práce popíšu politické události po 2. světové válce v návaznosti na Československou republiku vrcholící Vítězným únorem a společenskou situací těsně po něm. Rozvedu postupnou sovětizaci československé společnosti po válce a popíšu události vedoucí k převzetí moci komunistickou stranou v únoru 1948 a následný začátek její diktatury.

2.1 Po 2. světové válce:

Osvobození Československa sovětskou armádou zapadalo do Stalinovy poválečné vize o Východním bloku pod vládou sovětského Ruska. Na toto taktické riziko sice W. Churchill¹ upozorňoval americkou vládu, ale ta stejně po dohodě s ruskou diplomacií vydala rozkaz nechat osvobození Československa na sovětech. 9. května 1945 byla podepsána kapitulace. Jejimi signatáři byli velitelé pražského povstání J. Smrkovský², A. Pražák³ a J. Kotrlý.⁴ Nicméně kvůli jejich krokům před osvobozením, hlavně jednání s představiteli americké armády, Sověti vydali nótu, v níž tyto velitele obvinili z nepřátelství k Sovětskému svazu. Toto vměšování přijal a potvrdil z exilu se vracející dr. Beneš⁵ a jeho exilová londýnská vláda na základě smlouvy podepsané v Moskvě v roce 1943. Z té vyplývalo závazek, že československá vláda bude jednat v souladu se Sovětským svazem, a to ve všech vojenských, politických, hospodářských a kulturních oblastech.

¹Sir Winston Spencer Churchill (30. 11. 1874—24. 1. 1965) byl britský politik, premiér Velké Británie v letech 1940—1945 a 1951—1955.

²Josef Smrkovský (26. 2. 1911—15. 1. 1974) byl československý politik a funkcionář KSČ.

³Albert Pražák (11. 6. 1880—19. 9. 1956) byl literární historik, v květnu 1945 předseda České národní rady (ilegální odbojový orgán působící v protektorátu Čechy a Morava).

⁴Josef Kotrlý (4. 7. 1903—26. 10. 1973) byl právník, politik, místopředseda České národní rady za ČSSD.

⁵Edvard Beneš (28. 5. 1884—3. 9. 1948) byl druhý československý prezident v letech 1935—1948, hlavní představitel československého odboje v exilu mezi lety 1938—1945.

Podle Rupnika⁶ této smlouvě předcházela jednání, kterých se zúčastnil Dr. Beneš v roce 1941. V Moskvě se v tuto dobu sblížil v exilu se nacházející komunistickou stranou, kde se Beneš s Gottwaldem⁷ dohodli na budoucí koncepci poválečného Československa ukotvené v Košickém programu přijatém v roce 1945 a schváleným Národním shromážděním zastoupené stranami Národní fronty. Beneš obviňoval z roztržité první republiky pravicové strany. Ty byly po vyhlášení Košického programu zakázány.⁸

Hlasy těchto voličsky silných stran se přelily do ultralevicového bloku koalice komunistů a sociálních demokratů. Situace ve společnosti se těsně po válce radikalizuje. Podle Pavelčíkové⁹ se po prohlášení KSČ z 13. května 1945, Čechoslováci v rámci „kolektivní viny“ dopouštějí faktickému pogromu na německé obyvatelstvo a konfiskace jeho majetku. Tento majetek je pak rozdělován pod taktovkou KSČ českým sedlákům v pohraničí. Z této skupiny se, až do kolektivizace venkova v 50. letech, stane významná voličská základna KSČ. Dalším bodem programu bylo nové členění státní správy na Národní výbory. Principem mělo být zastoupení občanů nehledě na stranickou příslušnost. Po převratu je ovládali jak na místní tak celostátní úrovni členové komunistické strany. V prvních poválečných svobodných volbách, v roce 1946, získala KSČ 40 % hlasů.¹⁰ Předseda KSČ, K. Gottwald, sestavil vládu, ve které byl zachován princip Národní fronty (všeobecné shody) a široké koalice stran.¹¹

KSČ po volbách měla ve správě klíčová ministerstva. Ministerstvo vnitra, obrany, zemědělství, informací atd. Důležitým aparátem v rukou komunistické strany zůstávala i nadále její pozice v bezpečnostních složkách. To zahrnovalo všechny vedoucí útvary Bezpečnosti, především zpravodajství a státní bezpečnost a nově vzniklé lidové milice. Co se týče zahraniční politiky, ta byla ve znamení úzkého spojení se Sovětským svazem.

⁶RUPNIK 2002, 168

⁷Klement Gottwald (23. 11. 1896— 14. 3. 1953) byl československý komunistický politik, premiér v první a druhé poválečné vládě, v roce 1948 zvolen prezidentem republiky.

⁸ Trend oblby levice v celé Evropě, ale nikde úplný zákaz pravice tak jako v Československu.

⁹PAVELČÍKOVÁ 2009, 13

¹⁰KALVODA 1999, 226

¹¹Komunisté měli devět křesel, národní socialisté, lidovci a slovenští demokraté po čtyřech, sociální demokraté tři a dva ministři byli bez stranické příslušnosti.

To se nezměnilo ani po tzv. Trumanově doktríně vyhlášené v březnu 1947 ani návrhem hospodářské pomoci obsažené v Marshallovu plánu.¹²

Země Sovětského svazu odmítly účast na Marshallově plánu ihned. Československá vláda vyjela do Moskvy o případném přijetí hospodářské pomoci jednat. Moskva dala československé delegaci jasně najevo své záporné stanovisko a upozornila na možné bezpečnostní dopady, které by mohly nastat při nedodržení sovětského názoru na tuto problematiku. Přijetím tohoto doporučení ČSR bylo jasně definováno budoucnost československé zahraniční politiky. Podle Kaplana¹³, po uměle vyvolané krizi v říjnu 1947¹⁴ lze pozorovat zrychlující se snahy o dobytí stranického monopolu KSČ. Spuštění vládní krize vyvolala otázka míry vlivu komunistické strany na policii (SNB) 13. února 1948. Po nelegálních krocích ze strany ministerstva vnitra a po nepřijetí žádných nápravných kroků, které žádali nekomunističtí ministři, těchto dvanáct podali demisi¹⁵. Odstupující ministři, předpokládali podporu ze strany prezidenta Beneše. Ten měl podle platné ústavy několik možností, jak tuto situaci řešit. A to buď vypsání předčasných voleb, jmenování úřednické vlády anebo odmítnutí demise. Tímto by donutil KSČ k návratu k ústavním zvyklostem anebo by před národem jasně nesli odpovědnost za rozbití NF. Kvůli nepředpokládané menšinové účasti odstupujících ministrů, ústava automaticky nezaručovala pád Gottwaldovy vlády a tedy ani volby předčasné. A poslední alternativu, nepřijetí demisi ministrů, po nátlakových akcích a obavy z dalšího rozbití republiky, prezident Beneš nepodpořil¹⁶. Později dne 25. února jsou podepsané jmenovací listiny nových, Gottwaldem navržených ministrů¹⁷.

¹²Trumanova doktrína rozlišovala mezi dvěma kategoriemi států, demokratickými nebo o demokracii usilujícími a totalitními. První z těchto kategorií měla nárok na americkou poválečnou pomoc, která byla obsahem Marshallova plánu vyhlášeného v červnu 1947.

¹³KAPLAN 2008, 105

¹⁴Obviněním demokratů komunisty z protistátní činnosti.

¹⁵Konkrétně: národně socialistické strany, lidové strany a Slovenské demokratické strany.

¹⁶ KSČ označilo jednání odstupujících ministrů za antidemokratické, protilidové a antisocialistické spiknutí s cílem svrhnout režim lidové demokracie.

¹⁷Lidé z tzv. Páté kolony — informátoři a sympatizanti KSČ v řadách nekomunistických stran.

2.2 Poúnorová situace a fungování moci

V tomto pokračování popíšu politicko-společenskou situaci po Únoru přes události Pražského jara a dále do znovuzavedení cenzury jako vývojový mezník nastupujících „normalizačních“ snah.

Cíle komunistické strany po Únorovém převratu by se dali shrnout do následujících bodů:

- „ 1. Prosadit mocenský monopol, tj. vedoucí úlohu strany nad všemi oblastmi společenského života.
2. Položit základy nového socialistického zřízení a definovat jeho přesnou podobu.
3. Zasáhnout do životních podmínek všeho obyvatelstva, určit nové poslání a činnost institucím a organizacím státním i zájmovým, zakořenit novou ideologii, kulturu i politickou praxi.“¹⁸

Toto všechno pod záštitou sovětského svazu, z něhož byl převzat model a ideologická šablona.

Na konci května 1948 proběhly v Československu volby, v nichž v rámci jednotné kandidátky NF získala KSČ 89% hlasů. Po abdikaci prezidenta Beneše je 14. června 1948 Národním shromážděním zvolen prezidentem Klement Gottwald. Ten následně jmenuje pátou poválečnou vládu v čele s A. Zápotockým.¹⁹ Vládou nově vyhlášenou ústavou a její pozdější úpravou se legislativně ukotvuje předúnorová praxe komunistických orgánů pod taktovkou sovětského svazu. Říká se, že revoluce požívá své děti. Dá se konstatovat, že toto schéma se opakuje. Nejprve jsou popraveni protivníci, pak „vražní“ a nakonec se vzájemně popravují revolucionáři.“²⁰

„ V procesech byli často perzekuováni zejména představitelé nekomunistických stran. V ČSR, kde existoval poměrně silný občanský zahraniční odboj proti německým okupantům, patřili k obětem procesů

¹⁸KAPLAN 2005,16

¹⁹Antonín Zápotocký (19. 12. 1884—13. 11. 1957) byl komunistický československý politik a později prezident republiky.

²⁰KOCOUREK 2002 In: RYBÁŘ/VALACH 2002, 191

příslušníci vojenského odboje zejména ze Západu, ale také příslušníci domácího nekomunistického odboje. Významné bylo i zaměření proti demokratickým politickým činitelům, již byli obvinováni z úsilí o podlomení lidové demokracie, ze špionáže a spolupráce se zahraničními rozvědkami. Nejotřesnějším z těchto procesů byl proces s Dr. M. Horákovou²¹ (...). Pak nastupoval boj proti církvím, mající oslabit její postavení v zemi a současně tak likvidovat i tradiční etické hodnoty u širokých vrstev obyvatelstva. Průvodním jevem vlny politických procesů však byli i čistky v komunistických stranách.²²

„ Primárním účelem těchto procesů byla konsolidace nastupujícího režimu a potlačení jakéhokoli odporu ze strany skutečných, jakož i potenciálních nepřátel. “²³

Na rozdíl od protektorátu se nepodařilo zorganizovat významnější podzemní hnutí odporu. Nejmasovějším projevem nesouhlasu s komunistickým režimem byla emigrace. Vlna represí v takové míře a šíři trvala až do smrti J. V. Stalina²⁴ v roce 1953. Po převzetí moci N. Chruščovem²⁵ se v celém východním bloku zvedla otevřená kritika selhávajícího systému a snaha jeho reformy²⁶. A to hlavně díky jeho vystoupení na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu v únoru 1956, kdy ve svém referátu přiznal a odsoudil teror probíhající za Stalinovy vlády. Podle Tůmy²⁷ se změny v postojích SSSR tolik nepromítly do domácích událostí v Československu, jako se dalo sledovat v jiných zemích Sovětského bloku. Naopak na našem území došlo k utužení závislosti na Moskvě. To lze sledovat na schválení nové Ústavy v roce 1960. Ta potvrzovala třídní uspořádání republiky, ústřední roli Komunistické strany ve správě státu a onu přichylnost k Moskvě. Nová byla i role prezidenta, do jehož kompetence nově přešla funkce prvního tajemníka ÚV KSČ. V sovětském svazu zatím byl v roce 1964 odvolán ze své funkce N. Chruščov a nahrazen L. Brežněvem.²⁸ Pavelčíková²⁹

²¹Milada Horáková (25. 12. 1901—27. 6. 1950) byla česká politička a oběť politických procesů KSČ.

²²Tamtéž, 193

²³KAPLAN /PALEČEK 2008, 39

²⁴Josif Vissarionovič Stalin (18. 12. 1878—5. 3. 1953) byl první generální tajemník Komunistické strany Sovětského svazu v letech 1922—1952 a jeden z největších diktátorů 20. století.

²⁵Nikita Sergejevič Chruščov (15. 4. 1904—11. 9. 1971) byl První tajemník Komunistické strany Sovětského svazu v letech 1953—1964.

²⁶Po nepokojích v Polsku v roce 1956 vyrazili proti demonstrujícím ozbrojené jednotky policie a lidová milice. V Maďarsku v stejném roce také vypuklo krvavé protikomunistické povstání. To potlačil Chruščov vojenskou intervencí a popravením vůdce reformistů o dva roky později.

²⁷TŮMA 2003, 27

²⁸Leonid Iljič Brežněv (19. 12. 1906—10. 11. 1982) byl první tajemník Komunistické strany Sovětského svazu v letech 1964—1982.

konstatuje, že za jeho vlády se neobjevila takové perzekuce obyvatelstva jako v 50. letech. Nicméně Brežněv utužoval direkt Moskvy v ostatních satelitech, kde potlačoval opozici či projevy svébytného vývoje a to se v Československu projevilo nejvíce v srpnu 1968.

Souhra různých vnějších nepříznivých faktorů od neúrody, přes karibskou krizi až po přírodní kalamity v první polovině šedesátých let ještě více umocnila málo výkonný systém řízení ekonomiky. Prezident Novotný³⁰ proto pověřil touto reformou ředitele ekonomického ústavu AV O. Šika.³¹ Jím a jeho týmem vypracované návrhy však neprošly přes vedení KSČ.

Další kritiky Stalinovy koncepce vlády na XXII. sjezdu KSSS, povzbudily v československé inteligenci potřebu vymáhat své právo na požadavek svobody — bádání, tvůrčího činu a projevu.

V červnu r. 1967 na IV. sjezdu československých spisovatelů došlo k otevřenému popření morálního práva KSČ na vedoucí úlohy ve společnosti, kritice teroru 50. let a ke zdůraznění autonomie kultury.³²

Koncem října tato otevřená kritika neschopnosti řešit celospolečenské problémy padla na hlavu prezidenta a prvního tajemníka ÚV KSČ A. Novotného. Tato neschopnost a propojení Novotného s korupční kauzou „Šejna“³³ vedli počátkem ledna 1968 k odejmutí funkce prvního tajemníka komunistické strany.

²⁹PAVELČÍKOVÁ 2009, 50

³⁰Antonín Novotný (10. 12. 1904—28. 1.1975) byl třetí československý komunistický prezident v letech 1957—1968.

³¹Ota Šik (11. 11. 1919—22. 8. 2004) byl český ekonom, politik, člen ÚV KSČ.

³² jak uvádí Pavelčíková, díky postupnému uvolňování médií se diskutuje o dříve tabuizovaných tématech. Masaryk, Čapek, Kafka. Mění se situace i v ostatních sférách kultury. Filmovým průmyslem je založena tzv. Nová vlna. V klubech lze slyšet rock n'roll a big beat. Historici otevřeně píšou o nekomunistickém odboji za II. světové války a čs. legiích. A nově se hodnotí husitství a období baroka

³³Zmíněná aféra generála Šejny ukázala v pravém světle prohnitost funkcionářské „elity“ komunistického režimu. Oblíbenec Antonína Novotného, jeho poradce ve vojenských věcech a vysoký funkcionář KSČ v armádě (ta pochopitelně nebyla za komunistického režimu apolitická) měl na svědomí úplatkářská machinace s nákupem obilnin pro armádu. Oprávněně tušil, že pád jeho ochránce pro něj znamená velké nebezpečí a hledal cestu k záchraně. Odcizil ve vojenském štábu významné materiály, týkající se i dalších armád Varšavské smlouvy, a uprchl do Spojených států. Tam nabídl americké vojenské rozvědce nejen ukradené dokumenty, ale i své vlastní služby, později se stal americkým špiónem. Citováno dle PAVELČÍKOVÉ 2009, 55

Novotný na to rezignuje i na úřad prezidenta republiky. Po jeho demisi je zvolen prezidentem nástupce L. Svoboda³⁴. Svoboda jmenoval do funkce prvního tajemníka A. Dubčeka³⁵ a novou vládu, na které se podíleli reformní komunisté, jako byl O. Černík³⁶ a J. Smrkovský a F. Kriegle³⁷. Počátkem dubna přijal ústřední výbor KSČ tzv. Akční program. V něm se, podle Čorneje³⁸, žádalo o vymanění Československa z vlivu sovětů, navrácení se k občanské společnosti, bránění jejich svobod atd. Jako zásadní systémová změna zakotvena v Akčním programu uvádí, Hoppe, zrušení předběžné cenzury v médiích a soudní rehabilitace politických vězňů. „Zrušení předběžné cenzury bylo na jaře 1968 bezesporu nejvýznamnější systémovou změnou. Vedení KSČ se vzdalo práva rozhodovat o obsahu veřejně sdělovacích informací a řídit informační oběh prostřednictvím svého aparátu. Lze tvrdit, že tím byla v médiích zrušena tzv. vedoucí úloha strany. Tisk, rozhlas a televize přestaly být mocenským nástrojem režimu a naopak poskytly prostor pro všennárodní debatu, v níž brzy získaly přední místo hlasy zpochybňující výsadní postavení KSČ. Z mocenského nástroje se média přeměnila v kritika moci.“³⁹ Příkladem za všechny je otištění Vaculíkova prohlášení „2000 slov“. To se otevřeně hlásí k reformním procesům i bez ohledu na spolupráci s KSČ.

Další významnou změnou bylo přijetí zákona o československé federaci, zůstávající v platnosti i za normalizace⁴⁰.

S nově vzniklými uskupeními požadující pluralitní demokracii a otevřenou kritikou strany v mediálním prostoru se začínají objevovat útoky ze Sovětského svazu a následného vyjednávání ze strany ČSSR.

³⁴Ludvík Svoboda (25. 10. 1895—20. 9.1979) byl československá generál a později prezident československé lidové republiky v letech 1968—1975.

³⁵Alexandr Dubček (21. 11. 1921—7. 10. 1992) byl první tajemník ÚV KSČ v letech 1968—1969.

³⁶Oldřich Černík (27. 10. 1921—19. 10. 1994) byl komunistický politik a československý premiér v letech 1968—1970.

³⁷František Kriegel (10. 4. 1908—3. 12. 1979) byl lékař a československý politik. Jediný kdo nepodepsal „Moskevský protokol“ a jako poslanec na podzim roku 1968 hlasoval proti přijetí smlouvy o „dočasném pobytu“ sovětských vojsk.

³⁸ČORNEJ 2003, 156

³⁹HOPPE 2004, 11

⁴⁰143/1968 Sb. Ústavní zákon ze dne 27. října 1968

Pauer⁴¹ dodává, že rada zasedající v červenci 1968, složená ze satelitů SSSR, konkrétně NDR, Bulharsko, Polsko a Maďarsko, ve Varšavě přijala Brežněvovu doktrínu, která ukládala povinnost chránit socialismus a mezinárodní postavení socialistické společnosti. Přijetím této rezoluce se legitimizovalo vojensky zasahovat do vnitřních záležitostí zemí sovětského bloku. Kontrarevoluce, termín jakým byly označeny snahy o reformování stávajícího, nevyhovujícího systému byla v Československu zastavena vstupem vojsk Varšavské smlouvy na naše území v noci z 20. na 21. srpna 1968.

⁴¹PAUER 2004, 24

2.3 Po srpnu

Vládní činitelé prohlásili vstup vojsk za nelegitimní krok odporující mezinárodnímu právu. Na to byli odvečeni do Moskvy. Prezident Svoboda rozhlasem promluvil k národu:

„ Drazí spoluobčané, obracím se k vám podruhé během dnešního osudového dne. Prožíváme mimořádně vážné chvíle v životě našich národů. Na území naší republiky vstoupily vojenské jednotky SSSR spolu s PLR, BLR, NDR, MLR. Stalo se tak bez souhlasu ústavních orgánů státu, které však vycházejíce ze své odpovědnosti k národům naší vlasti musí vzniklou situaci urychleně řešit a dosáhnout brzkého odchodu cizích vojsk. V tomto směru jsem dnešního dne vyvíjel úsilí, jaké mi současné podmínky umožnily. Mimo jiné jsem dnes svolal plenární zasedání Národního shromáždění. Večer jsem jednal s členy vlády o některých nejnaléhavějších problémech obnovení normálního života země a zajištění její integrity. Zítřa budou jednání pokračovat – a jak věřím i s předsedou vlády [Oldřichem] Černíkem. Jsem si vědom všech problémů a těžkostí, které současná situace vyvolává. Znovu se však na vás, drazí spoluobčané, obracím s naléhavou prosbou, abyste zachovali nejvyšší rozvahu a vyhnuli se čemukoliv, co by mohlo vyvolat politováníhodné akce s nenapravitelnými důsledky. Zvláště vás, naši mládež, o to upřímně žádám. Výzývám vás, všechny, dělníky, rolníky, inteligenci, abyste svým postojem znovu dokumentovali svůj vztah k socialismu, ke svobodě a k demokracii. Pro nás není cesta zpátky. Akční program KSČ a programové prohlášení vlády Národní fronty vyjadřují životní zájmy a potřeby všeho lidu naší vlasti, a proto v započatém díla musíme dále pokračovat. Nepadneme do malověrnosti, semkneme se všichni a spolu s KSČ a Národní frontou setrváme v jednotě, v úsilí o lepší život našich národů.“ Projev vysílal Československý rozhlas 21. srpna 1968 ve 22:30.⁴²

⁴²MACEK 1990, 64

Čornej⁴³ také uvádí, co se dělo poté. Den nato, 22. srpna vojenskou intervenci odmítlo také Národním shromáždění. Na mimořádném sjezdu KSČ v pražských Vysočanech komunisté odmítli okupaci a požadovaly opětovnou suverenitu Československa. Na sjezdu bylo zvoleno nové vedení reformních komunistů z Dubčekova okolí.

Na žádost prezidenta Svobody byla 23. srpna zahájena v Moskvě jednání. Z nich vyplynul protokol, který revidoval a zakazoval svobody přijaté před okupací⁴⁴

Federální Národní shromáždění schválilo 16. 10. 1968 smlouvu Mezi ČSSR a SSSR „o dočasném pobytu“ sovětských vojsk na území Československa.

Těsně po okupaci byly na krátkou chvíli otevřeny hranice na Západ a nastala další vlna emigrace. To jako výraz nesouhlasu se situací. Nejsilnější gestem protestu uskutečnil svým sebeupálením J. Palach⁴⁵ a J. Zajíc⁴⁶ v zimě 1969. Rok po jejich pohřbu se uskutečnila poslední velká demonstrace na dalších dvacet let. Po těchto „nepokojích“ nechal předseda FS A. Dubček odhlasovat tzv. pendrekový zákon. Ten legislativně stíhal organizátory demonstrací, ilegálně přecházející hranice apod. V letech 1969—1970 byly revidovány stranické legitimizace. Každý, kdo neschvaloval vstup vojsk na naše území, byl buď vyloučen, nebo vyškrtnut. Z toho vyplývaly perzekuce, které se dotýkaly běžného občanského života jednotlivců a jejich rodinných příslušníků. I přes snahy zůstat v polednovém vývoji v Československu začalo dvacet let normalizace

⁴³ČORNEJ 2003, 167

⁴⁴ Z tohoto dokumentu vyplývalo zakázání činnosti všem organizacím vniklým během tzv. Pražského jara, dále byla opět zavedena předběžná cenzura a bylo zrušeno usnesení sjezdu KSČ ve Vysočanech z 22. srpna 1968.

⁴⁵Jan Palach (11. 8. 1948—19. 1. 1969) byl student UK, který se upálil 16. 1. 1969 na Václavském náměstí v Praze. To jako protest vůči okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy.

⁴⁶Jan Zajíc (30. 6. 1950—25. 2. 1969) byl student, která se stejně jako Palach upálil na protest proti okupaci a mlčící většině.

3 Emigrace

Moje práce se zabývá obrazem emigranta, proto v této kapitole musím vysvětlit a na pár příkladech ukázat kdo byl a co dělal československý emigrant/exulant kvůli porovnání s jeho obrazem v týdeníku Dikobraz.

*„Exil je za určitých okolností duše toho, co je doma jen tělo. Exil je hlas, když domov oněmí“*⁴⁷

Jako první je nutné si vymezit pojmy, se kterými budu v úvodní kapitole pracovat. A to jsou pojmy emigrace a exil. Chýský parafrázuje Měšťana, který podle něj tvrdí, že v římském právu je exulantem označen ten občan, který je z nařízení soudu nebo díky administrativnímu tlaku, donucen opustit republiku. Emigrantem se člověk stává „dobrovolně“⁴⁸. Názorně to popisuje Petr Pithart, který píše: *„Lidé emigrují a stávají se emigranty. O exulantech však nelze říci, že „exilují“. Když už použijeme slovní základ „exil“, řekne se, že lidé „odcházejí do exilu“. Proč nám tu chybí sloveso? Výraz pro rozhodnutí, pro aktivitu, nikoli jen pro stav. A pak, kde to je, ten exil? Kam se do něj chodí? Je všude tam, kam lidé odcházejí s nadějí, že se budou moci vrátit domů, nebo odkud se budou moci vracet domů. Zároveň je exil tam, kam odcházejí s nejistotou, nebudou-li nakonec pochováni na hřbitově plném náhrobků s docela cizími jmény. Jen toto obojí je exil. Rozpětí mezi velikou nadějí, snem a svírající nejistotou. Exulant, na rozdíl od emigranta, se zkrátka nemůže vrátit domů, pokud se v jeho vlasti něco podstatného nezmění. Exil je místo, kde se myslí na domov, kde se pro něj pracuje, kde se pro něj bojuje, a tedy i umírá. Smyslem exilu je domov, ovšem domov jako vzdálená starost, nikoli jako sladká samozřejmost, která je všude kolem. Exil je svým způsobem denní snění o nedostupném domově. Exulant přece nový domov nehledá. To všechno mezi kulisami, v cizí krajině, mezi lidmi mluvícími cizími jazyky. Mezi starostmi o obživu, mezi nevyhnutelnými únavnými spory s ostatními exulanty.“*⁴⁹

Emigrace/ exil je v dějinách častým jevem a to platí i pro naše země. Pro Evropu a pro české země byli v tomto ohledu určující náboženské války první poloviny 17. století. Vlivem 30. leté války, Bílé hory a nastolení rekatolizace došlo v českých zemích k velkému odlivu obyvatelstva z řad šlechty, a intelektuálů a měšťanstva. Další vlnu emigrace můžeme pozorovat po zrušení poddanství, respektive po úpravě předpisů o

⁴⁷CHYSKÝ 2002 In: KRATOCHVÍL 2002, 46

⁴⁸Tamtéž, 44

⁴⁹PITHART-Petr PITHART: Exil a emigrace odchody a návraty, 20. 1. 2003 dostupné z www.pithart.cz/archiv_textu_detail.pp?id=189 vyhledáno dne 11. 11. 2014

vystěhovalectví z roku 1851, kdy dochází k masivnímu stěhování lidových vrstev. Do 70. let 20. století můžeme na našem území vnímat tři vlny emigrace. První po roce 1939 a vytvoření Protektorátního státu Čechy a Morava, druhou vlnu po Vítězném Únoru v roce 1948 a třetí vlna po okupaci vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Ve své práci se budu zabývat druhou a třetí vlnou.

3.1 Situace po únoru 1948

Ještě v roce 1938 emigroval před nacistickým Německem do Londýna dr. Edvard Beneš. Zde vytvořil přechodnou vládu, která se po jeho návratu v roce 1945 společně s komunisty, podílela na rekonstrukci politického uspořádání poválečného státu.

K politické situaci jsme se vyjadřovala v dřívějších kapitolách, takže tady ve stručnosti nastíním události související s Únorem a samotným Emigrantstvím / Exulantstvím po tomto komunistickém převratu.

Jak už jsem se zmiňovala na začátku, komunistický převrat byl uveden v život legálními ústavně — právními prostředky. I z tohoto důvodu nebylo možné se této situaci příliš bránit, když v prvních dnech po převratu byly prováděny čistky Akčními výboru na obranu republiky. Byli zatýkáni vysocí vládní činitelé, odbojáři a příslušníci armády bojující za 2. světové války na západě, studenti, pedagogové byli – jako nevyhovující — vyhazováni a propouštěni z universit. Další perzekuovanou skupinou byli prostě jen nekomunisté a dále osoby s „buržoazním“ původem. Těm byl v rámci znárodnění zabaven majetek.

Jak píše Kaplan, těmto skupinám byl automaticky dán status nedůvěryhodných a druhořadých osob. Pokud tito lidé nechtěli spolupracovat s režimem, měli v takovou chvíli dvě možnosti: žít životem druhořadého občana bez vyhlídky na změnu pro sebe a svoji rodinu anebo se rozhodlat k opuštění republiky.

Proto lidé opouštějí republiku brzy po Vítězném únoru 1948. V tuto chvíli ještě vláda nemá přesnou představu jak danou situaci řešit, a tak K. Gottwald vyzývá „*At' si jdou*“.⁵⁰ Problém ale nastává pro režim ve chvíli, kdy dochází opravdu k masové emigraci občanů.

Proto je vypracován systém jak legálně tomuto trendu zamezit. Nejdříve byly ztíženy podmínky pro získání pasu a bylo nutné získat tzv. Výjezdní doložku⁵¹.

6. Října je přijat zákon č. 231/ 1948 Sb. Na ochranu republiky, ve které se samovolné opuštění republiky stává trestným činem, a zároveň se automaticky předpokládá, že emigrant /exulant se dává do služeb zahraničních nepřátel. Tento čin byl trestán nejtěžšími tresty⁵². Dále po těchto legislativních krocích přišla praktická část, kdy podél státních hranic, byly vybudovány ochranné valy. Ve svých denících to popsal Jožka Pejchara takto: „ *Podél hranice byly rozmístěny vysoké strážní věže, vzdálené od sebe necelý kilometr. Dále tu byly drátěné překážky nabitě elektrickým proudem se šesti až osmi tisíci volty, na některých místech byly bunkry a zakopané tanky s děly. První stěna překážek byla asi metr vysoká, z drátěné síťoviny, nahoře měla dva nebo tři tenké černé dráty na izolátorech. Při jejich vzájemném dotyku – a ten nastane, když se někdo pokoušel tuto nízkou stěnu přelézt – byla alarmována nejbližší stanice Pohraniční stáže. Signalizační zařízení zároveň ukázalo „ohrožený“ úsek. Střední stěna „železné opony“ byla vysoká asi dva metry a byla pod usmrcujícím vysokým napětím. Třetí stěna byla jen nízká, rovněž z drátěné síťoviny a sloužila k tomu, aby zabránila zvěři, proniknou k elektrické stěně. Na některých úsecích hranice byla čtvrtá stěna, která znemožňovala projet těžkým vozidlům. Po celé délce hranice bylo navíc instalováno zařízení s infračervenými reflektory s dosahem asi dvou kilometrů. Infračervené světlo není pouhým okem viditelné, takže prchající, kteří osvětleným pásmem procházeli, neměli vůbec tušení, že sou pozorováni.* “⁵³

⁵⁰VYKOUPIIL 2000, 165

⁵¹Dle zákona č. 92/1946 Sb. potvrzující vázané devisové hospodářství.

⁵²Č. 50/1923

⁵³PEJSKAR 1992, 23

Dále bylo u hranic zřízeno tzv. Zakázané pásmo široké až dva kilometry.

Když se člověk rozhodoval pro emigraci, měl před sebou tři scénáře. Prvně se mohl dostat nepozorován a v bezpečí přes hranice. Za druhé mohl být na cestě chycen, souzen a následně uvězněn na 25 let až doživotí, anebo mohl být, při pokusu o útěk zabit. Dle dostupných údajů se o ilegální přechod hranic pokusilo 20 450 Čechoslováků, na druhou stranu se dostalo 11 734 osob.⁵⁴

Samotný přechod hranic, pokud si dotyčný vybral cestu pěšky, být absolvován s pomocí převaděče. Tyto lidi můžeme zařadit do tří skupin. První skupina pomáhala čistě z humanitního základu svého přesvědčení, druhá skupina si z osudů těchto lidí udělala byznys a třetí skupinou byly provokatéři.⁵⁵ Pokud se tedy člověku podařilo překročit státní hranici, byl internován do tzv. Sběrného tábora. Ty byli zřizováni ihned po 2. světové válce a podám hranic celého Německa.⁵⁶ Většina lidí, kteří takto přešli hranice, museli projít stejnou táborovou procedurou. Nejprve se musel v táboře přihlásit, vyplnit potřebné dokumenty a zažádat si o umístění do vybrané země. Zájmové země po USA byly Kanada, Austrálie, Velká Británie, Francie. Protože hospodářská situace v poválečné Evropě nebyla příznivá, mnoho emigrantů se snažilo odjet mimo tento kontinent. Z tohoto vyplývá, že složení preferovaných zemí po srpnových událostech v roce 1968 bylo odlišné. Zajímavý je způsob, jak se na svou situaci dívali sami účastníci.

„Existují méně formální společenství. Například my všichni, generace čs. exilu 1948, jsme svým způsobem partneři. Skrze společnou minulost, společné důvody, které nás přivedly do cizí země, spojuje

⁵⁴ NAVARA 2004, 17 převzato z TVRDÍKOVÁ 2007

⁵⁵ StB věděla o přechodech hranic podnikané tímto způsobem. V rámci ochrany republiky spustila akci Kámen. Tato třetí skupina tzv. Převaděčů si předem vytipovala osobu, která toužila uprchnout za železnou oponu, a za malou částku jim slíbili bezpečnou cestu. Po chycení se do této pasti bylo několik variant scénářů. Jeden z nich byl takový, v němž „převaděč“ odvezl svoje svěřence k fingované státní hranici a tam byli chyceni příslušníky StB. Další varianta se uskutečňovala, pokud Státní Bezpečnost měla podezření na rozvětvenější síť emigrantů a jejich pomocníků. „převaděči“, převezli v poklidu Čechoslováky přes státní hranici do východního německá pod americkou sférou vlivu, kde měli být v bezpečí. Tady s nimi vedl důstojník americké kontrarozvědky důkladný výslech. (tyto informace pak byly použity při stíhání). Po získání potřebných informací byli uprchlíci, cestou do sběrného tábora, přepadeni a zatčeni příslušníky StB.

⁵⁶ Namátkou v Deggendorfu, Řezně, v Langwasseru u Norimberku, Hofu – Moschendorfu, Marktredwitzu atd.

*nás snaha udržet svou vlastní kulturní integritu, tradici. Považujeme dokonce za smysl života pokračovat v této tradici, šťastní, že nás komunisté nedostali, že děláme věci, které oni zavrhlí a zpustošili. Následujeme zvyky svých předků, které byly doma potlačeny, protože komunistická revoluce se snažila vytvořit dojem, že dějiny lidstva začínaly teprve jimi.*⁵⁷

3.2 Situace po srpnu 1968

Situace emigrantů po událostech srpna 1968 je už jiná, v tom ohledu, že tito lidé mají za sebou dvacetiletou zkušenost s režimem, a po pražském jaru a následně srpnu nevidí jinou možnost než trvalou emigraci, pramenící z pocitů neodolatelnosti bolševika. Dále, jak píše Pavel Tigrid⁵⁸, jsou mezi uprchlíky tři různě motivované skupiny odcházejících. První skupinu tvoří lidé, kteří se obávají událostí podobným 50. letům, druhou skupinu tvoří odborníci, kteří se chtějí prosadit nikoli na základě kádrového profilu ale kvalifikace a třetí skupinu tvoří aktivní účastníci Pražského jara. „ Po srpnu 1968 sice již nebyla ohrožena biologická existence politicky nekonformního občana, ale do svěřací kazajky normalizace byl sešněrován smysl, náplň a kvalita jeho života. Odchod do svobodného světa byl šancí oprostít se od všudypřítomných vlivů zkornatělé ideologie a uniknout vynucované lítosti nad “politickým pomýlením”, jež byla vyžadována ode všech, kteří se během Pražského jara svobodomylně projevili. Středověk připomínající vynucené přiznání k politické herezi a odsouzení svého vlastního politického přesvědčení vyvolávalo u charakterních lidí morální šok.”⁵⁹

⁵⁷FILÍPEK 1992, 88

⁵⁸TIGRID1990, 94

⁵⁹CHYSKÝ 2002 In: KRATOCHVÍL 2002, 42

Důvody shrnuje k emigraci Jiří Diamant: „Odešli jsme po srpnu především proto, že jsme nesusouhlasili s tím, co se stalo a že jsme svůj odpor nemohli jinak aktivně projevit. Odešli jsme dále proto, že jsme chtěli svobodně žít – přičemž svobodou rozumíme možnost jedince samostatně se rozhodovat a volit mezi různými možnostmi podle svých potřeb a zájmů, možnost sebeuplatnění a seberealizace při nebrzděném rozvoji osobnosti, tedy bez indoktrinace a nápravných opatření ze strany státu.“⁶⁰

Oficiálních statistik zveřejněných Ministerstvem vnitra vyplývá, že za období 1968–1989 odešlo celkem 146 462 Čechoslováků⁶¹ a to nejvíce těsně po srpnu v letech 1968–1969. Tento počet osob převyšuje první vlnu uprchlíků 1948–1968. Státní hranice byla opět oficiálně uzavřena 8. 10. 1969.⁶²

Poté se uprchlická vlna rapidně snížila. Další vlna přišla po Chartě 77, ale tomuto tématu se již nebudu ve své práci dále věnovat. Jak už jsem říkala výše, hostinské země byly už spíše na nyní prosperujícím evropském kontinentu. Nejčastěji šlo o Rakousko, Německo, Švýcarsko, Francie tradičně oblíbenou Velkou Británií. Generace 68 je problematická možností aktivní spolupráce s režimem. Tento generační střet komentuje Tigrid takto: „Tak například, kdo by si byl v únoru 1948 pomyslel, že tehdejší vítězové, tedy mnozí z nich, ideologicky zakalení a věci komunismu oddaní soudruzi, se o dvacet let později octnou mezi těmi, nad nimiž tak přesvědčivě vyhráli? Kdo mohl předvídat, že tito vítězové z roku 1948 o dvacet let později budou zatraceni a vyhnáni z vysokých funkcí, které jim zajistil právě únorový triumf? Že se stanou druhořadými občany, že skončí v domácím ghettu zapomnění nebo v emigraci?“⁶³

V předchozích kapitolách jsem obecně srovnala druhou a třetí uprchlickou vlnu. V následujících kapitolách na příkladech konkrétních povolání a jmen uvedu důsledky převzetí moci KSČ v Československu.

⁶⁰ DIAMANT 1995, 47

⁶¹ CHYSKÝ 2002 In: KRATOCHVÍL 2002, 43

⁶² JEŘÁBEK 2005, 151

⁶³ TIGRID 1990, 247

3.3 Politici v emigraci /exilu po roce 1948

Po převzetí moci Komunistickou stranou dochází k potřebě zbavit se dřívějších politických oponentů. Jako záminku si strana vybírá obvinění nekomunistických stran z připravování státního převratu. Po těchto událostech se bývalí političtí představitelé cítí v ohrožení života a raději volí exil.

Nejfrekventovanější země jsou USA, Kanada, Velká Británie (Londýn), Francie (Paříž), Německo (Mnichov).⁶⁴Tyto země pak představují centra československého exilového hnutí. „ Šance politické emigrace vytvářet svébytnou politiku a programy za podmínek atomového patu velmocí byly téměř nulové. ⁶⁵Nicméně úkol, kterého se úspěšně chopila politická, a diplomatická garnitura československého exilu bylo vytvoření organizací, které by zaštitovaly první pomoc nově příchozím uprchlíkům a legalizovaly jejich pobyt v zahraničí. O to se postarali osobnosti, které díky svým předchozím zahraničním pobytům měli v politických kruzích vliv a zkušenosti.

3.3.1 Organizace:

Mezi prvními byla 18. června 1948 založena Rada svobodného Československa (RSC) se sídlem ve Washingtonu. Tato organizace se vyjadřovala k domácím a zahraničním událostem. Radu finančně zaštitovala americké neziskové organizace NCFE a Jejím předsedou byl zvolen Petr Zenkl⁶⁶.

⁶⁴ Komunistická propaganda se škodolibě pásala na střetech mezi československými poúnorovými emigranty a sudetoněmeckými vyhnanci, kteří se po Únoru nezhřídka setkali v jednom uprchlickém lágru. V paradoxní situaci na sebe narážely skupiny vítězů druhé světové války a poražení protivníci citováno z: CHYSKÝ 2002 In: KRATOCHVÍL 2002, 46

⁶⁵CHYSKÝ 2002 In: KRATOCHVÍL 2002, 47

⁶⁶Petr Zenkl (13. 6. 1884—3. 10. 1975) předseda národně socialistické strany v letech 1945—1948, místopředseda československé vlády v letech 1946—1948 . V exilu působil v letech 1949—1974 jako předseda Rady svobodného Československa

Ve svém programu měli tyto stanovy: „(...) Pomoci nefašistickým a nekomunistickým exulantům a uprchlíkům najít živobytí v užitečných povoláních v době pobytu mimo vlast; pomoci rádia a jiných prostředků pomáhat těmto exulantům a uprchlíkům udržovat styk s krajinou v jiných zemích a tím u nich udržovat ideály osobní a národní svobody.“⁶⁷

Rada svobodného Československa „Ve svých prohlášeních a memorandech se nejen vyjadřovala k domácím a mezinárodním událostem, ale přinášela k nim československé demokratické stanovisko.(...) V 50. letech bylo hlavním politickým tématem činnosti Rady naléhat na prosazení svobodných voleb v Československu a to buď pod dohledem mezinárodní komise, nebo Spojených národů.“⁶⁸

Další cíl této organizace bylo zřízení rozhlasové stanice, později známá jako Rádio Free Europe (RFE), o něm budu více hovořit v jiné podkapitole. Další organizaci na podporu československých uprchlíků založil Ján Papánek.⁶⁹ A to ve spojených státech pod názvem AFCE – American Fund for Czechoslovak Refugees (Americký fond pro čs. uprchlíky). Papánek se živě věnoval problematice sběrných táborů a ve spolupráci s německými politickými představiteli se pokoušel situaci posunout k lepšímu. Další organizace na podporu československých uprchlíků byla CNCA-Czechoslovak National Council of America-Československá Národní rada americká, jejíž zakladatel byl František Schwarzenberg.⁷⁰ V Evropě se také formují organizace na pomoc uprchlíkům. Ve Francii je to Pomocný výbor (Komité d'aide). Ten zajišťuje ubytování a zaměstnání nově příchozím. Spojujícím článkem pro tyto pomocné organizace bylo humanitární poslání jejich činnosti. Ať už šlo o pomoc s vyřízením potřebných dokumentů, finanční pomoci, hledáním zaměstnání či ubytování, důležité pro nově příchozího musel být pocit, že v tom není sám a může očekávat od svých krajanů pomocnou ruku.

⁶⁷POVOLNÝ 2001, 50

⁶⁸ČELAKOVSKÝ 2000, 52

⁶⁹Ján Papánek (24. 10. 1896—30. 10. 1991) československý diplomat a právník

⁷⁰František Schwarzenberg (24. 3. 1913—9. 3. 1992) člen České národní rady, diplomat a politik

3.4 Politici v emigraci/ exilu po roce 1968

Politici, kteří pro svůj nesouhlas s dějinným vývojem událostí odcházejí do zahraničí, se liší od generace 48 zásadně svým dlouholetým prorežimním působením. Přesto Filípek konstatuje⁷¹, že tito lidé omlazují okruh vedení RSČ a po událostech v ČSSR okolo Charty, v zahraničí zajišťují její distribuci, zveřejňují příspěvky disidentů a cíleně se snaží v médiích prezentovat. Československou situaci. Nicméně co do počtu osob byla tato skupina emigrantů ve srovnání s politickou emigrací/exilem 1948 velmi řídká. Co se týče konkrétních jmen, začnu s osobností J. Pelikána⁷². Pelikán po svém prohlédnutí kritizuje srpnové události. Na to byl vyloučen ze strany a odešel do Itálie. Tady se věnoval politické, publikační a vydavatelské činnosti. Co se týče politické kariéry, byl Pelikán zvolen za Itálii do Evropského parlamentu. Tady se snažil ze své pozice upozorňovat na československou otázku. O toto se snažil i svou další činností, a to vydáváním levicově orientovaného dvouměsíčníku *Listy*.

Jako dalšího z politické emigrace je třeba zmínit Z. Mlynáře⁷³. Mlynář, který aktivně působil během Pražského Jara a byl jedním ze signatářů moskevských protokolů. Po vyloučení z KSČ v emigraci působil v Rakousku. Tady se věnoval publikační činnosti a snažil se ukázat vlastní pohled na události okolo srpna 1968.

V tomto krátkém nástinu jsem chtěla ukázat, z jakých důvodů odcházeli političtí představitelé československé vlády a jak se etablovali v zahraničí.

⁷¹FILÍPEK 1999, 80

⁷²Jiří Pelikán (7. 2. 1923—26. 6. 1999) československý komunistický funkcionář a později italský politik

⁷³Zdeněk Mlynář (22. 6. 1930—15. 4. 1997) československý právník a politik

3.5 Novináři v emigraci / exilu po roce 1948

V předešlých kapitolách jsem dostatečně rozvedla důvody emigrace čs. politických představitelů po roce 1948, nicméně v této kapitole, kde hodlám nastínit osudy novinářů a spisovatelů, bude nutné nejdříve zmínit novou koncepci kulturní politiky komunistické strany s důrazem na polygrafický průmysl. Na to navážu představením novinářské obce pracující v zahraničí.

Únor a následné změny potvrdily články Košického prohlášení přijatého o tři roky dříve. V situaci, kdy se movitý i nemovitý majetek stával majetkem lidu, byl do jejich rukou dán i tisk. Nicméně co je dobré pro lid, určovalo vedení KSČ. Tak byla pod různými záminkami přijatá ochranná opatření předběžné cenzury. Ta se nejlépe začala prosazovat zákazem jiných tiskovin než komunistických a tiskovin NF. Jak píše Knapík⁷⁴, obsah médií se radikálně zpolitizoval. Nově otevřený kontrolní odbor tiskového oddělení dohlížel na stranickou linii obsahu a zvláště si všímal těchto témat: „a) dvouletý hospodářský plán b) štvání proti slovanským národům c) otázky zásobovací a vyživovací d) základní linie naší vnitřní a zahraniční politiky e) věci obrany Státu.“⁷⁵ Toto oddělení udělá z běžných tiskových chyb, úmyslné provokace s cílem svržení režimu. „Protože všechno je státní činnost a protože každá činnost je podřízena státní ideologii, je chyba, které se někdo dopustí v ekonomické nebo profesní činnosti, současně chybou ideologickou. Odtud vyplývá nakonec politizace, ideologické přehodnocení všech možných chyb jednotlivců a jako závěr teror policejní a ideologický.“⁷⁶

Po převratu v roce 1948 vychází v Československu jen 13 deníků. Celkově je po roce 1948 zastaveno 570 titulů. Co se týče samotných novinářů a redaktorů, jejich postavení bylo nově definované zákonem v květnu 1947. Knapík⁷⁷ dále uvádí, že kromě toho, že tento zákon stanovoval práva a povinnost novináře, obsahoval zákon kontrolní mechanismus povinného členství v Ústředním svazu československých novinářů. Tím znemožňovalo práci na „volné noze“. Při porušení povinností nebo „Ideové směrnice

⁷⁴KNAPÍK 2004, 156

⁷⁵BEDNAŘÍK 2004 dostupné z: http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/385_bednarik_1945-1948.pdf

⁷⁶KOCOUREK/KRYL 2001 In: VALACH/RYBÁŘ 2001, 188

⁷⁷KNAPÍK 2004, 49

českého novináře” vypracované Komisí Akčního výboru Svazu českých novinářů, mohl být novinář stíhán a z organizace se zákazem činnosti vyloučen. Na tomto základě po Únoru dochází k čistkám a propuštění těch novinářů, kteří měli v poválečném Československu ke KSČ výhrady. Tímto dochází k první vlně novinářské emigrace.

Podle Jožky Pejskara si novinářská a spisovatelská obec vybírala podobné lokality jako emigrace politická. Německo, Velká Británie, Francie, Spojené státy atd. V těchto zemích působili v rozhlase, zakládali periodika v Československu zakázaná nebo zakládali nová. Obsahem jejich práce bylo především upozornění světa na československou otázku, ať už formou tištěných médií nebo rozhlasového vysílání.

Pro lepší přehlednost textu rozdělím novináře a publicisty podle média, kterým se vyjadřovali. Rozhodně to nelze udělat striktně, kvůli rozmanité činnosti některých osobností, ale pro tento přehled tato metoda bude vhodnější.

3.5.1 Tištěná média

Zach⁷⁸ píše, že periodika vydávaná v emigraci měli většinou politické nebo kulturně-politické zaměření na celé ideologické škále. Počet vydávaných periodik lze počítat po stovkách a jejich odběratele na tisíce. Jen namátkou a okrajově, pokud začneme konkrétními lidmi v evropském prostředí a v tomto odvětví, tak musím zmínit jméno Josef Josten⁷⁹. Novinář, který ve Velké Británii založil platformu F. C. I. (Svobodnou informační službu), která pod jeho vedením vydávala týdeník Čechoslovák (1951–1967). Jak píše Dvořáková⁸⁰, ve své práci Politikové na útěku, obsahem týdeníku bylo upozorňování svobodného světa na situaci v komunistických zemích. Důležitost Jostenova týdeníku tkví i v tom, že tyto statě přebíral domácí britský tisk (Timese, Daily Telegraph, Daily Express atd.) a dále jej rozšiřoval mezi místní obyvatele. Josten se po okupaci obrací spíše na dráhu politika, když se v roce 1968 snaží upozorňovat svět na okupované Československo založením výboru pro svobodné Československo. Dále navrhne ustanovení Britského komitétu na obranu nespravedlivě pronásledovaných osob v sovětském bloku VONS (U. K. Committee for the defence of unjustly prosecuted – Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných) jako reakce na nárůst politických vězňů po srpnu 1968. Periodikem vydávaná v Německu byl časopis České

⁷⁸ZACH 1995, 87

⁷⁹Josef Josten (25.3 1913—29. 11. 1985) novinář, spisovatel a bojovník za lidská práva

⁸⁰DVOŘÁKOVÁ 2004, 166

slovo (1955–1990) novináře Josefa Pejskara.⁸¹ Ten spolu s bývalými redaktory nakladatelství Melantrich intenzivně psal o situaci v Československu a zároveň „Nosnou filozofií těchto novin bylo úsilí sjednotit československé exil v boji proti komunistickému režimu a svou aktivní činností přispět k obnovení demokracie a svobody v Československu.“⁸²

Další významný novinář tvořící v exilu byl Pavel Tigrid⁸³. Z jeho publikační činnosti je v souvislosti s tématem nutno zmínit časopis Svědectví (1956–1990), který založil v roce 1956 po potlačení maďarského povstání a zhroucení nadějí na brzké osvobození⁸⁴. Čtvrtletník byl určen jak krajanům, tak i lidem žijícím v Československu a patřil k nejuvýraznějším periodikům. Cílem časopisu bylo: „především napomáhat postupnému zlepšování politických a společenských podmínek života v Československu.“⁸⁵ a to i dialogem s reformními komunisty nebo tištěním statí doma zakázaných autorů. Tigrid byl pro svou činnost v nepřítomnosti odsouzen za rozvracení republiky a vyzvědačství. Činnost Pavla Tigrida je velmi rozsáhlá a dále ji rozvedu v podkapitole Rozhlas stejně jako práci Ferdinanda Peroutky⁸⁶. Tímto bych tento skromný výčet uzavřela.

3.5.2 Rozhlas

Vznik rozhlasové stanice Svobodné Evropy a její československé redakce měl úzkou souvislost s prací organizace Rady svobodného Československa (RSČ). O té jsem psala, v podkapitole politici a emigrace 1948. Na sílící vliv komunistické ideologie a její propagandy v Evropě reagovala americká vláda založením Národní rady pro Svobodnou Evropu, (později přejmenovanou na Výbor pro Svobodnou Evropu). Jedním z cílů této organizace bylo narušit komunistickou propagandu a dezinformace a jako prostředek k těmto cílům bylo zvoleno rádiové vysílání. Finanční stránku věci zašitovovala americká vláda a soukromé zdroje⁸⁷. Rádio dostalo název podle výboru, ze kterého tento nápad

⁸¹Josef Pejskar (7. 12. 1912—22. 9. 1999) novinář, spisovatel a člen redakce Svobodné Evropy v Mnichově

⁸²KRATOCHVÍL 2002, 87

⁸³Pavel Tigrid (27. 10. 1917—31. 8. 2003) novinář, spisovatel. V letech 1951—1952 programový ředitel Mnichovské pobočky Svobodné Evropy

⁸⁴<http://www.libri.cz/databaze/kdo20/search.php?zp=8&name=Tigrid+Pavel>

⁸⁵JANOUSĚK 1990, 100

⁸⁶Ferdinand Peroutka (6. 2. 1895—20. 4. 1978) politik, spisovatel, publicista

⁸⁷SEDLÁČEK 1990, 84

vzniknul a tak Svobodná Evropa s dvěma centry — jedno organizační v NY, druhé v Mnichově. Na jejím formování se výrazně podíleli představitelé RSC jmenovitě Petr Zenkl, Julius Firt⁸⁸ a Ferdinand Peroutka. Ten k tomuto řekl: „*Píšeme a mluvíme, co bychom psali a mluvili, kdybychom byli v Československu a kdyby tam aspoň jedny svobodné noviny, aspoň jeden kritický projev byly dovoleny. Vláda praví, že se vměšujeme do vnitřních záležitostí země. Ovšem, že se vměšujeme. Kritikou. Jsme českoslovenští občané, každý občan má právo se vměšovat. Vydáváme opoziční noviny a posíláme je vzduchem.*“⁸⁹

⁸⁸Julius Firt (1. 11. 1897— 27. 5. 1979)novinář, od roku 1951 pracoval v NY pobočce Svobodné Evropy jako zástupce šéfredaktora, v roce 1955 do kdy ředitel Mnichovské pobočky

⁸⁹SEDLÁČEK 1990, 57

Řádně začala stanice vysílat z Mnichova 1. května 1951. Co se obsahové struktury týče, Sedláček⁹⁰ píše že, stanice kromě pravidelných zpráv z domova a ze světa dávala prostor kritickým komentářům, náboženským a hudebním pořadům. Pořady byly cíleny také na ženy, vojáky, zemědělce, mládež apod. Československé oddělení mělo asi 140 zaměstnanců z celé profesionální škály čs. emigrace a poslechová základna v Československu byla okolo 4 milionu lidí.⁹¹ Na vyhodnocení významu práce redaktorů rozhlasových stanic se stále čeká. Československé vysílání by se neobešlo bez lidí, jako byl Pavel Tigrid, Ferdinand Peroutka, Julius Firt nebo Jaroslav Pecháček.⁹² Co se týče dalších rozhlasových stanic, kde kromě Svobodné Evropy pracovali českoslovenští občané, je třeba zmínit Hlas Ameriky, Rádio Vatikán, BBC etc. Rozdíl například mezi Svobodnou Evropou a Hlasem Ameriky, byl i v tom, že Hlas Ameriky se snažil informovat o životě v USA. Ale věnovala se i diskusím o svobodě náboženské, kulturní a osobní. Hlas Ameriky vznikl v roce 1942 jako protipól nacistické propagandy financováno přímo americkou vládou. V roce 1947 začala stanice vysílat i do sovětského svazu⁹³ Československá pobočka rádia Vatikán začala pravidelně vysílat v prosinci 1947. Její význam vzrostl po únorovém puči, kdy byly domácí náboženské pořady zakázané. Obsahovou náplní stanice byly úvahy, rozhovory a zprávy z tehdejšího náboženského světa⁹⁴.

⁹⁰Tamtéž, 84

⁹¹Tamtéž, 121

⁹²Jaroslav Pecháček (něco něco) ve Svobodné Evropě od roku 1951 jako redaktor, od roku 1965 do roku 1977 vedoucí redakce československého vysílání v Mnichově

⁹³http://www.lidovky.cz/rozhlasova—stanice—hlas—ameriky—pred—70—lety—zahajila—sve—vysilani—1cm—/media.aspx?c=A120222_103626_In—media_sk vyhledáno 22. 11. 2014

⁹⁴ www.radiovaticana.cz/historie.php4 vyhledáno 22. 11. 2014

3.6 Novináři v emigraci/ exilu po roce 1968

Jak už jsem psala, v polednovém vývoji cenzura přestala existovat. Otvírají se nová témata a mnozí z novinářů, kteří v minulosti pomáhali utvářet režim v jeho podobě, ho nyní otevřeně kritizují. Nicméně strana na to reaguje: „(...) Hluboce se nás dotklo, že se na stránkách našeho tisku, v relacích rozhlasu a televize dostali ke slovu ti, kteří znevažovali přátelství se Sovětským svazem. To nelze omluvit ničím, ani údajnou snahou ‚dát každému slovo‘, dát za dost právu na svobodné vyslovení názoru. Vždyť byli současně napadeni všichni, kdo své přátelství k Sovětskému svazu neskrývali.“⁹⁵

To se jim ale vrátilo po okupaci vojsky varšavské smlouvy. Novináři, kteří se nechtějí omlouvat za svou „politickou pomýlenost“ a přesto zůstav v oboru, musejí emigrovat. S možností trvání režimu na věčné časy. Tato nová krev úspěšně působí v novinách, časopisech a rozhlase. Svobodnou Evropa nebo Hlas Ameriky tato nová vlna citelně posílila. Pavel Tigrid komentoval spojení emigrace roku 1948 a 1968 takto: „ (...)S osmašedesátníky přišli do exilu ti správní soudruzi, kteří získali obrovské finanční možnosti. Všechno, co jsme nesvedli my, oni zvládali — časopisy, nakladatelství atd. Znáte komunisty — oni jsou šíleně činorodí. My v neděli ještě spali a oni už něco tiskli, vyráběli a redigovali, jezdili, přednášeli, zakládali kluby atd. Musím říct, a taky jsem to už napsal, že se k nám poraženým z února 1948 chovali loajálně, slušně, až přátelsky.“⁹⁶ Ale ne všichni novináři pracovali v Československu ve své profesi. Množství redaktorů a novinářů bylo ze svých pozic kvůli kritice režimu v roce 1948 vyhozeno a bylo jim zakázáno publikovat. To je i případ novináře Karla Berana⁹⁷ účastníka 2. čs. odboje. Ten se mohl vrátit k práci až v době uvolňování v roce 1964. Mezi roky 1966—1968 působí v redakci České tiskové kanceláře, ale po srpnu je mu opět znemožněno pracovat v oboru a tak volí emigraci a uplatňuje se v rakouském deníku Der Spiegel.

⁹⁵<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1969/5/17>, vyhledáno 22. 11. 2014

⁹⁶<http://www.revuepolitika.cz/clanky/853/zivotni—kliky—pavla—tigrida>, vyhledáno 20. 11. 2014

⁹⁷ Karel Beran (6. 12. —??) československý novinář

3.7 Spisovatelé v emigraci/ exilu po roce 1948

Knapík⁹⁸ naráží i na další povolání. Podle něj se, nový model kulturní politiky dle sovětského svazu a centralizace umění výrazně dotkla i spisovatelské obce. Spisovatelé byli do roku 1949 sdružení do Syndikátu spisovatelů. Ten od roku 1918, kdy začal fungovat, se věnoval podpoře české státnosti. Po přeměně Syndikátu do Svazu československých spisovatelů ale organizace zastávala jiné hodnoty. Oficiálně se přihlásila k politice sovětského svazu, vládě Klementa Gottwalda a jimi vytyčené ideologické dráze. Dle svých stanov, kdy se kultura nově chápe jako politickou výchovná činnost, je spisovatel nucen psát v duchu sociálního realismu. „*Předním úkolem spisovatelů je pravdivě zobrazovat nového člověka se všemi problémy a konflikty jeho vnitřního růstu a podle pravdy zpodobovat záporné typy lidí zahnívajícího a odumírajícího kapitalistického světa.*“⁹⁹ To vše podle lidově demokratické ideologie. Po přijetí těchto nových cílů bylo z organizace vyloučeno na 88 procent členů. Těm byla buď zakázána činnost nebo s nimi bylo zahájeno trestní řízení. Na celostátní úrovni probíhalo oklešťování svobody slova i díky nové nakladatelské politice. Bylo zlikvidováno na 92 procent soukromých nakladatelství. Z těchto faktů vyplývá, že pokud spisovatel chtěl psát jiným než oficiálně přijatým a přijatelným způsobem, neměl moc jiných možností než se rozhodnout pro emigraci. Spisovatelé po roce 1948 si nejčasněji vybírají jako své nové působiště Spojené státy Americké nebo Německo. To i kvůli široké krajanské základně kolem Svobodné Evropy. Mezi prvními spisovateli, kteří opustili republiku po Únorových událostech, byl básník Ivan Blatný¹⁰⁰. Tomu pomohla náhoda, když byl v době převratu na pozvání British Council v tříčlenné delegaci Syndikátu čs. spisovatelů v Londýně. V Británii požádal o azyl a promluvil skrze čs. vysílání BBC o situaci v Československu. Domácí scéna na to reagovala štvavou kampaní a zákazem vydávání jeho sbírek. Přes existenční a psychické potíže napsal dvě sbírky básní, které manželé Škvorečtí uspořádají a vydají pod názvy *Stará bydlíště* (1979) a *Pomocná škola Bixley*

⁹⁸KNAPÍK 2004, 44

⁹⁹KAPLAN 1993, 189

¹⁰⁰Ivan Blatný (21. 12. 1919—5. 8. 1990) byl československý básník a člen umělecké skupiny 42.

(1982). Jiný je případ spisovatele Egona Hostovského¹⁰¹. Ten představuje typ spisovatele, který se v zahraničí cítí v osamění a není schopen psát o novém prostředí. Proto jsou podle mého názoru jeho knihy plné pocitů vykořeněnosti a izolace.

3.8 Spisovatelé v emigraci/exilu po roce 1968

V další podkapitole uvedu tři jména významných českých autorů. Tyto konkrétní tři jména jsem si vybrala pro srovnání odlišných přístupů k emigraci a k tvorbě. Vnímání emigrace u katolického básníka Ivana Diviše¹⁰² se nápadně podobá pocitům básníka Ivana Blatného. Snad kvůli útvaru, kterým se vyjadřovali, v němž bylo zachování jazyka a styku s domovem zásadní, se cítili v emigraci, jak píše Diviš, jako propadlí trestu smrti. „*Od srpna 1968 se často přistihuji, že nevím, jaké je datum, často si pletu i měsíce. Je duben nebo březen? Je patnáctého nebo sedmáctého? Trapný pocit, přičemž vysvětlení je nasnadě. Žádná skleróza, čas ztratil cenu! Ztratil svou podobu i povahu, souvislost s minulostí, autenticitu přítomnosti a otevřenost do budoucna!*“¹⁰³ „*Hnus emigrace spočívá v tom, že zabydlivše se na novém místě předstíráme, že je vše v pořádku, její krutost pak v rozsáhlém, prakticky nedohledném pohřebišti lásky, o němž zas předstíráme, že je nevidíme.*“¹⁰⁴ Milan Kundera¹⁰⁵ naopak přijal jinou kulturu až do té míry, že jejím jazykem začal psát své knihy. „*Když jste pryč dva, tři, i pět let, návrat je snadný. Ale dvacet let, to je jedna čtvrtina života anebo jedna polovina věku dospělosti. Vzniknou nové závazky, nová přátelství, z místa emigrace se stane nový domov, a dokonce milovaný domov (...). Jednoho dne se to muselo projevit ve volbě jazyk, kterým píšu.*“¹⁰⁶ Josef Škvorecký¹⁰⁷ se v zahraničí aktivně zapojil jak do místního tak krajanského života, přesto že v angličtině vyučoval, při tvorbě zůstal u mateřského jazyka. „*Nevěřil jsem, že by mi stačilo, co jsem dokázal psát tímhle jazykem bez pádů a bez rodů, ale plným idiomatiky tak odlišné od idiomatiky západních Slovanů. Že bych tím nad jiné bohatým jazykem dovedl psát krásnou prózu.*“¹⁰⁸

¹⁰¹Egon Hostovský (23. 4. 1918—7. 5. 1973) byl československý spisovatel.

¹⁰²Ivan Diviš (18. 9. 1924—7. 4. 1999) československý básník

¹⁰³TVRDÍKOVÁ 2007 citováno z DIVIŠ 1994, 148

¹⁰⁴Tamtéž, 148

¹⁰⁵Milan Kundera (1. 4. 1929) československý spisovatel

¹⁰⁶Tamtéž, citováno z LEHÁR 2004, 885

¹⁰⁷Josef Škvorecký (27. 9. 1924—3. 1. 2012) byl československý spisovatel.

¹⁰⁸Tamtéž, citováno z PŘIBANĚ/ TRÁVNÍČEK 2004, 5

3.8.1 Československá knižní nakladatelství v zahraničí po roce 1948 a dále

Jak píše Zach¹⁰⁹, funkcí nakladatelských domů bylo několik. V předešlé podkapitole jsem mluvila o autorech a výběru jazyka jejich tvorby. Krajanská nakladatelství měla za úkol vydávat autory, žijící v emigraci, píšící rodným, tzn. českým či slovenským jazykem, a dostat tak soudobou literaturu k svým krajanům anebo občanům v Československu. Druhým úkolem bylo vydávání domácích autorů zakázaných nebo vězněných. Pro samotné spisovatele měla krajanská nakladatelství i existenční rozměr. Co se týče nákladu, obecně lze říct, že poezie se vydávala v několikanásobně menším počtu výtisků než próza. Zajímavá je subvence okrajových žánrů žánry ziskovými. V Mnichově byla obnovena olomoucká Revue Archa. Ta původně vycházela od roku 1912 do únorového převratu. Revue Archa se obsahově soustředila jak na exilové autory, tak na tvorbu autorů doma nevydávanou či na autory režimem vězněné.

Důležitá byla i Tigridova edice Svědectví, vycházející mezi lety 1956–1972.

Ve Spojených státech zakládá František Švehla¹¹⁰ roku 1956 nakladatelství Universum Press. Vydává česky či slovensky psaná díla autorů žijící v emigraci. Nakladatelství nebylo jedinou Švehlovou činností. Od roku 1961 vydává kulturně-politické časopisy Zápisník a Americké listy.

¹⁰⁹ZACH 1995,75

¹¹⁰František Švehla (1912— 1991)

V kanadském Torontu je to světově známe nakladatelství Sixty-Eight Publishers manželů Škvoreckých. To vzniklo mimo jiné jako reakce na zákaz vydání Škvoreckého Tankového praporu. Mezi roky 1971–1994, kdy financování nakladatelství fungovalo na systému stálých a příležitostných abonentů. Ve stejném roce vzniklo v Kolíně nad Rýnem levicově orientované nakladatelství Index. V norském Oslu se nakladatelství Biblioscandia zaměřovala na vícejazyčné knihy s cílem propagovat českou kulturu. Na poezii se soustředící bylo nakladatelství Poezie mimo domov. Na náboženskou tematiku se soustředovalo nakladatelství Křesťanská akademie, která v Římě spolupracovala s českým náboženským střediskem Velehrad.

3.8.2 Návrat domů?

I když bylo nelegální opuštění republiky trestným činem, byla tendence umožnit uprchlíkům návrat do vlasti. Z tohoto důvodu proběhlo několik vln amnestií. Amnestie zaručovala kompletní beztrestnost, nicméně Ministerstvo vnitra, které mělo tuto problematiku na starosti, využívalo tyto lidi pro vnitropolitické účely. Ideologické oddělení UV KSČ se ve své činnosti vůči emigrantům řídilo podle těchto okruhů.

„ a/ Fakta o vrácení čs. emigrantů (uprchlíků) kapitalistickými státy zpět do ČSSR.

b/ Fakta o dobrovolném návratu utečenců do ČSSR na základě jejich zklamání v kapitalistických státech.

c/ Ve spolupráci s odborem aktivních opatření I. správy zveřejňovat fakta o nepřátelské činnosti emigrantských organizací proti ČSSR a o životě čs. emigrantů, kteří v kapitalistických státech neuspěli.

d/ Fakta o těch emigrantech, kteří společensky sice uspěli, ale neustále se cítí v zahraničí cizími, touží po vlasti, po příbuzných, vyhledávají kontakty s čs. občany jedoucimi do ciziny, aby udrželi kontakt s domovem.

e/ Vhodné případy čs. utečenců z řad absolventů vysokých škol (zvláště lékařů), dále z řad kulturních i jiných pracovníků, zveřejnit a odsoudit jejich emigraci jako neslučitelnou s povinnostmi, morálkou a hrdostí občana ČSSR. “¹¹¹

¹¹¹CAJTHAML 2007, 194

„Cílem vedení propagandy v této oblasti bude posilovat národní hrdost, vlastenectví, vytváření prevence proti nelegální emigraci čs. občanů, včetně osvětlování podmínek a možností návratu do vlasti. Cílevědomě ukazovat bezperspektivnost emigrantů, zabývat se postavením politické emigrace, jejím rozkladem, a zveřejňovat fakta o nepřátelské činnosti emigrantských organizací proti ČSSR.“¹¹²

¹¹²Tamtéž, 195

4 Teorie propagandy

V předchozí kapitole jsem vícekrát použila výraz propaganda. Je na místě jej definovat a uvést do kontextu se sovětskou (československou) politickou doktrínou. Jak píše Jowett spolu s O'Donnellem, propaganda v obecném slova smyslu má podporovat šíření určitých myšlenek. Dále výše zmínění definovali propagandu jako“ *záměrný, systematický pokus o formování vnímání, manipulování poznání a ovlivnění chování s cílem dosažení odezvy, která podporuje propagandistou požadovaný záměr.*“¹¹³ Na tomto místě by bylo vhodné rozlišit dva modely pojetí propagandy. A to konkrétně typ modelu pojetí propagandy západním způsobem a typ modelu pojetí propagandy Sověty. Západní typ propagandy na rozdíl od propagandy Sovětské, nepracuje s ideologickým zastřešením, ale spíše se snaží působit na bázi veřejného mínění, kdy na podkladě implementace žádoucích idejí do celé společnosti, je toto veřejné mínění utvářeno¹¹⁴.

Sovětská propaganda, jejíž závěry byly implementovány do československého prostředí, měly, jak píše Lenin, naučit dělnickou třídu „*poznat zákony komunistické výstavby, perspektivy třídního boje a světové revoluce a jak bránit výdobytky socialismu*“¹¹⁵. Pro Sovětskou propagandu je tedy typické její úzká propojenost s ideologií. V československém prostředí to znamená propojení politické linie s marxismem-leninismem¹¹⁶. Pokud rozeberu daný citát: 1.(...)perspektivy *třídního boje a světové revoluce* (...). Dle Chlupáče lze tento výrok charakterizovat z hlediska sovětské propagandy vlastně jako snahu o přesvědčení občana o jeho nezpochybnitelných právech, které určuje strana a stranická linie.

¹¹³KOLEČKOVÁ 2010 citováno z JOWETT/O'DONELL 2006, 7

¹¹⁴CHLUPÁČ 1974, 8

¹¹⁵KOLEČKOVÁ 2010 citováno z KROTOV 1975, 16

¹¹⁶CHLUPÁČ 1969, 971

S tímto souvisí snaha tuto stranickou linii marxismu-leninismu, tento světonázor¹¹⁷, zabudovat do myšlení a chodu celé společnosti. Jako jeden z prostředků jak tohoto co nejučinněji dosáhnout je použití/využití kultury¹¹⁸. Nová koncepce kulturní politiky československého státu, vycházející z doporučení Sovětského svazu, měla za cíl standardizovat kulturní orientaci každého občana a v důsledku získat pravověrné stoupence komunistické strany¹¹⁹. Toho lze dosáhnout díky politické praxi absolutní státní kontroly později ukotvené do legislativní podoby formou cenzury a perzekuce odpůrců. Perzekuce odpůrců probíhala na několika úrovních. Od veřejných monstrprocesů s nepohodlnými politiky v 50. letech, přes zatýkání a věznění veřejně činných občanů až po „banální“ ztrátu svého zaměstnání. Zákaz činnosti postihl velkou část právě kulturních pracovníků, kteří buď nechtějí plnit novou kulturní koncepci anebo mají přímo výhrady k politickému uspořádání a dění ve společnosti. Tito lidé, pro své vlastní bezpečí, hlavně na začátku 50. let, volí odchod do zahraničí. Tady, jak jsem na několika příkladech dokumentovala v předchozí kapitole, pracují na upozornění světa i domova na nestandardní, nedemokratické praktiky v československém politickém zřízení. Z toho vyplývá potřeba, se s lidmi, kteří proti režimu mohou kriticky vystupovat, nějakým způsobem vyrovnat.

K tomuto účelu sloužil i týdeník Dikobraz, na jehož stránkách byli tito lidé, emigranti/exulanti haněni. Jakým způsobem, bude následovat.

¹¹⁷Ve své nezkrácené podobě vycházející z humanismu 18. století.

¹¹⁸ CHLUPÁČ 1974, 20

¹¹⁹ŠÁMAL 2009, 13

5 Dikobraz-historie, literární prostředky

Tímto se dostávám k úplnému jádru své práce, což je způsob líčení Emigrantů/Exulantů v časopise Dikobraz. Samotný časopis, který se tematicky inspiroval ve Velké Británii, vycházel v Československu od konce 2. světové války do 90. let 20. století. Dikobraz se za začátku profiloval jako levicové, přesto nezávislé periodikum. Druhý přívlástek přestal být aktuální v roce 1957, kdy týdeník přešel pod správu nakladatelství Rudého práva. Co se obsahové stránky týče, Dikobraz jasně reflektuje velké dobové události. Po druhé světové válce časopis zobrazuje velmi jednostranně několik témat. 1. celospolečenské nadšení a vděčnost z osvobození Československa Rudou armádou 2. odsun Sudetských Němců 3. Otázku kolaborace československých občanů s nacisty. Po Vítězném únoru se Dikobraz stává jakým si barevným doprovodem politických prohlášení. V tématech se zahraniční politikou převládá ostrá polarizace Východního a Západního bloku záměrně zjednodušující tyto hráče na dobrého a zlého. V protiamerické rétorice jsou Spojené státy zobrazovány jako otrokářská, kolonialistická velmoc, jejímž jediným cílem je větší zisk. Němci jsou zobrazováni jako nacisti, čekající na svou příležitost. 60. léta jako roky celospolečenského uvolňování reflektuje i Dikobraz. Na jeho stránkách se to projeví méně útočnou rétorikou a hlavně kritikou komunistických představitelů. Nicméně po událostech v srpnu roku 1968 je na stránkách časopisu opět postupně nasazován předchozí oficiální tón. Ten je projevován například glorifikací státních výročí. Pokud rozeberu strukturu, ta byla po celou dobu vydávání Dikobrazu, až na drobné nuance stejná. Časopis měl 8 stran s titulní stranou, která vydání tematicky uvozovala. Úvodník, na následující straně většinou reflektoval události předchozího týdne. V časopise byly speciální rubriky, zasahující až do poloviny čísla, soustředující se na kritiku osob a podniků a jejich zpětnou sebekritiku. V rubrice Humor bez legrace se redakce snažila zdiskreditovat zprávy ze západních tiskovin. Právě v této rubrice se často objevovaly zprávy o BBC, Hlasu Ameriky nebo Svobodné Evropě. Struktura jednotlivých příspěvků byla co nejjednodušší. Povídky pro snadnou orientaci maximálně na jednu stranu, básně minimum. Z psaného textu alespoň na okraj pár vtipů. Nejvíce se v časopise tedy vyskytovala kreslená karikatura. Dikobraz, jako jediný československý satirický časopis, měl programově od roku 1954 novou úlohu. Na ideové úrovni šlo především o prvek typizace. Ta v dlouhodobém hledisku vymaže

individuální posuzování situace a nahradí ji požadovanou, již zafixovanou představou. Další prvky manipulace používané propagandisty z knihy *Techniques of Persuasion. From Propaganda to Brainwashing* jsou:

- 1) *Používání stereotypů (typizace)*
- 2) *Nahrazování jmen*
- 3) *Selekce*¹²⁰
- 4) *Lhaní*
- 5) *Opakování*
- 6) *Prostá tvrzení*
- 7) *Označení nepřítele*
- 8) *Odvolávání se na uznávané autority*¹²¹

¹²⁰ Brown definuje účel propagandy jako přenos informace. Tyto informace, je ale potřeba selektivně filtrovat podle toho, zda podporují nebo vyvracejí daný záměr podle BROWN 1963,16.

¹²¹KOLEČKOVÁ 2010 Citováno z BROWN 1963, 26—28

Oficiálně má tato nová satira vychovávat uvědomělého socialistického člověka a občana¹²². Lenin ve svých výrocích definoval novou úlohu satiry jako zbraně, které je potřeba využívat „v zájmu pracujících a pokroku proti vykořisťovatelům, proti zpátečnickům, proti utlačovatelům, proti lhářům.“¹²³ Díky Tomuto novému pojetí satiry, která v minulosti fungovala jako kritický hlas v rukou utlačovaného davu, nyní funguje jako skrytý propagandistický tlampač, programovaný z nejvyšších pater. Pokud si rozdělíme okruhy této nové satiry, můžeme mluvit o několika kategoriích, o které se časopis otíral.

- Boj s třídním nepřítelem za hranicemi
- Boj s třídním nepřítelem doma
- Boj proti přežitkům

Prvnímu okruhu se budu věnovat detailně v následující kapitole. Druhý okruh, boj s třídním nepřítelem doma zahrnoval běžné situace, jako je/ byla špatná práce jednotlivců, výroba zmetků, fronty v obchodech, špatná distribuce atd. Tady je dobře vidět rozdíl mezi onou satirou a budovatelskou satirou. Protože nová stranická, budovatelská satira místo poukázání na systémové selhání a požadavek nápravy hledá výmluvu, proč k těmto situacím dochází. Do třetího okruhu patří především příslušníci „buržoasie“. Za tímto pojmem můžeme nejčastěji najít bývalé majitele vyvlastněných podniků. Na stránkách časopisu jsou bývalí majitelé zobrazováni jako degenerovaná otrokářská honorace, která si nynější osud zaslouží. Osobně si myslím, že tato nenávistná propaganda měla bránit výčitkám svědomí.

¹²²VESELÁ 2010 — citováno z KRÁTKÝ 1956, 3

¹²³Tamtéž, 43

5.1 Dikobraz a boj s třídním nepřítelem za hranicemi

Pokud se vrátím k boji s třídním nepřítelem za hranicemi, tak podle mého výzkumu prostudovaných materiálů týdeníku Dikobraz z let 1945— 1969, lze dokumentovat stálou negativní linii vůči Západu s důrazem na anti-kampaň vůči USA. Výjimku tvoří polednové období roku 1968 zhruba do srpna 1969. S demagogií vůči Západu souvisí i československá emigrace, která se z velké části rozhodla žít v těchto zemích. Dikobraz se československé emigraci věnoval na několika rovinách a spíše než konkrétní jména, uveřejňoval stále se opakující představy. Celý fenomén emigrace/exilu — útěku z vlasti byl podchycen tak, aby čtenář ve výsledku sám rozhodně nechtěl emigrovat a jakékoli zprávy z jiných než státem řízených médií vnímal jako bezpředmětné. Pro lepší přehlednost a pochopení, tematicky rozčlením úseky, které Dikobraz komentoval.

- 1) Život krajanů v cizině.
- 2) Ztvárnění emigranta/ exulanta coby ziskuchtivé individuum.
- 3) Ten, který na to neměl a utekl.
- 4) Výsměch strachu z návratu do vlasti.
- 5) Dehonestace krajanských médií a jiné činnosti.

V prvním úseku Dikobraz krajaný ztvárňoval jako lidi žijící na hranici chudoby, kteří za teplý oběd vykřikují do světa klamné informace o Československu. Výsledkem mělo být zakořenění strachu z případných špatných, respektive ještě horších životních podmínek a opět znehodnocení důvěryhodnosti informací přicházejících od krajanů. V druhém tematickém úseku je emigrant zobrazován jako ziskuchtivé individuum. Podle propagandy emigrant totiž vůbec neutekl kvůli svým proklamovaným (těm se je vysláno) postojům ale čistě jen kvůli svému osobnímu, ekonomickému prospěchu. Emigrant je přímo zobrazován, jako osoba, která se zaprodala. Ve třetím úseku je emigrant obrazován vlastně jako zkrachovalec, který se nemohl kvůli svým nicotným schopnostem uchytit ve vlasti na trhu práce, a tak zkouší štěstí v kapitalistické cizině.

V tomto momentě, rozeznáváme ještě vyběhající dvě šablonové větve. První je obraz, ve kterém se emigrant za úplatu nechá se najmout jako placený agitátor kapitalistických zemí s cílem zdiskreditovat Československo. Což má vlastně dokázat mizerný charakter emigrantů. A druhou linií je situace, kdy se tento „zkrachovalec“ vrací domů. V karikaturách, které jsem viděla já, je tento reemigrant zobrazen jako špinavý, otrhaný tulák a zloděj. Čtvrtým okruhem je Výsměch ze strachu emigrantů z návratu do vlasti. Pátým, opravdu často opakovaným okruhem, je dehonestace Svobodné Evropy, BBC nebo Hlasu Ameriky. Zkrátka médií, která nebyla pod kontrolou státu. Jak jsem psala v předchozích kapitolách, Svobodná Evropa měla v Československu poslechovou základnu kolem 4 milionů osob. Logicky se stranická mašinerie musela s tímto fenoménem nějak vypořádat. Dikobraz přistupuje k tomuto tím způsobem, že zobrazuje tuto stanici jako lživou hlásnou troubu strýčka Sama nebo ještě lépe jako přísluhovače nacistického Západního Německa. Podobným způsobem přistupuje k dalším rozhlasovým stanicím. Na těchto základních okruzích jsem chtěla ukázat, jakým způsobem byl stranicky zpracován problém emigrace/ exulantství.

6 Závěr:

Studiem k této práci jsem zjistila, že týdeník Dikobraz byl zpracován pouze v jedné monografii. Nicméně výčet úhlů možných pohledů, ze kterých se dá toto médium zkoumat, rozhodně nevyčerpal. Ve své bakalářské práci jsem na poměrně historicky širokém období zkoumala dvě československé emigrační vlny. První vlna odchází po roce 1948, druhá pak o dvacet let později, v roce 1968. Studiem tohoto historicky málo probádaného tématu, bylo zjištěno velké úsilí krajanů o:

1. legalizace pobytu utečenců a zajištění jejich základních potřeb prostřednictvím nově vznikajících československých zaštitujících organizací.
2. Vlastní profesionální tvůrčí činnost v polygrafickém průmyslu.
3. Upozorňování světa i domov na nedemokratické a nehumánní způsoby v Československu buď v rámci mezinárodních polických jednání, nebo prostřednictvím médií.

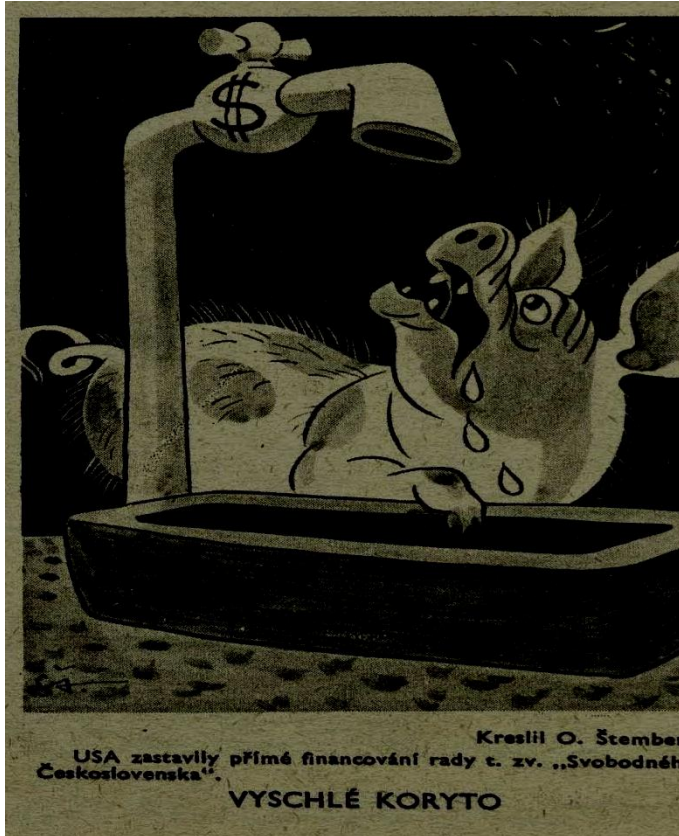
Dikobraz, měl tuto práci demonstrovat a především zabránit dalšímu odlivu československých občanů. Jak moc negativně k tomuto fenoménu přistupoval, záleželo na momentální politické situaci, nikdy však nepřinášel pozitivní zprávy o krajanech v zahraničí.

Závěrem chci dodat, že jsem se záměrně vyhýbala otázce před emigrační činností u vybraných osob. A to důvodu neexistence patřičného časového odstupu.

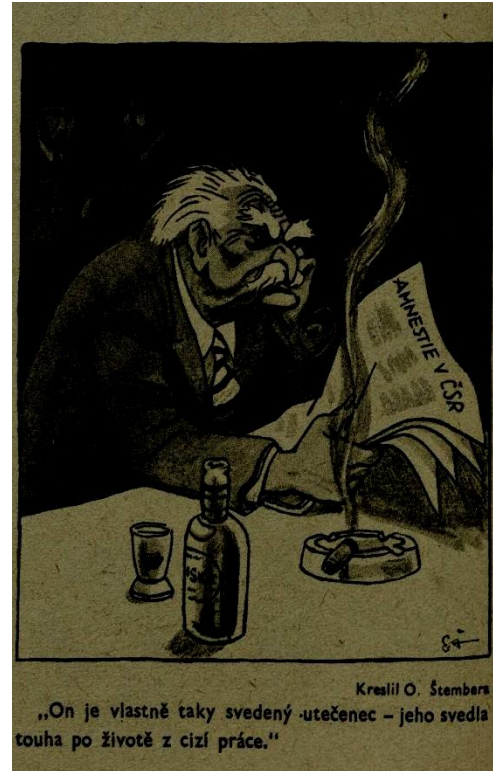
Historické události jsem se snažila podat fakticky podle obecného úzu. Pro současníky není jistě snadné se na toto téma dívat bez černobílé optiky a jakési autocenzury. Podle mého názoru je třeba chápat jakoukoli dobu a její lid v kontextu, zároveň však s (emociálním) odstupem. A to by mohl být úkol pro první polistopadovou generaci.

7 Obrazová příloha

Příloha č. I.

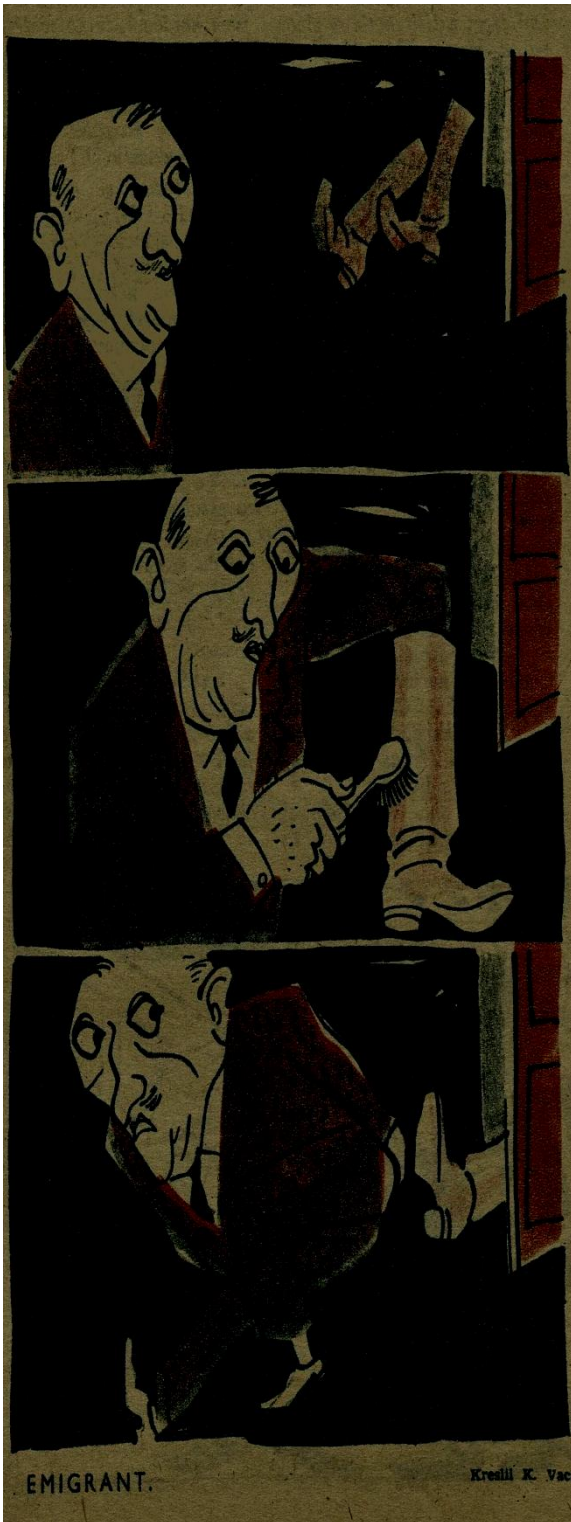
Příloha č. II.

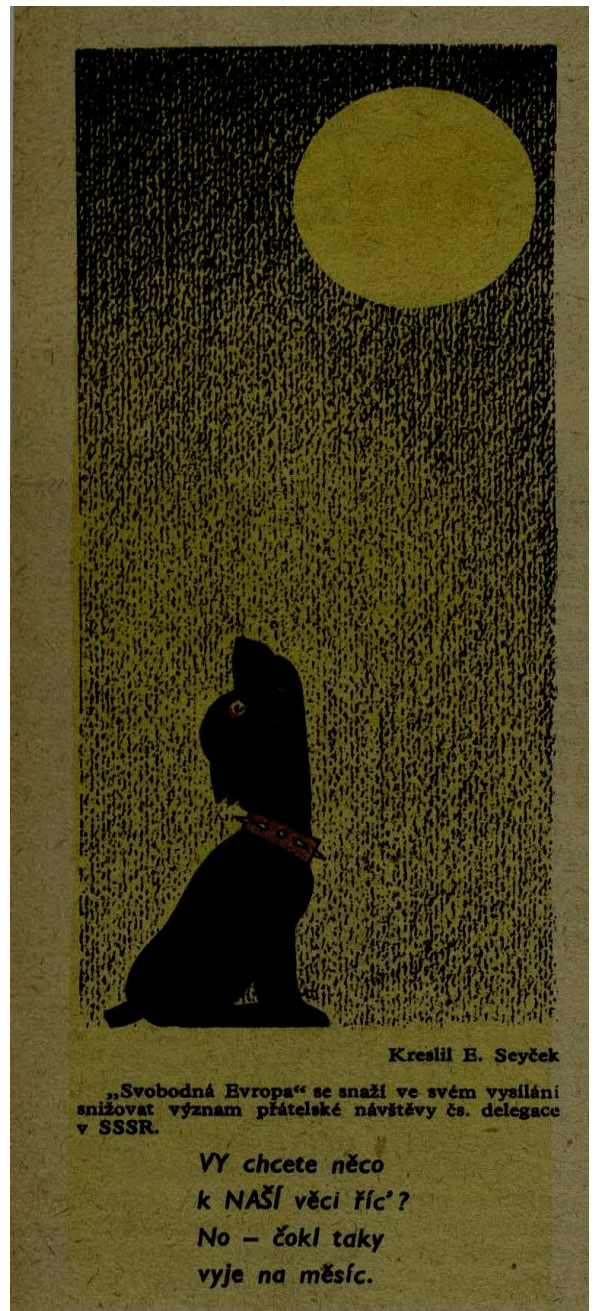
Příloha č. III.

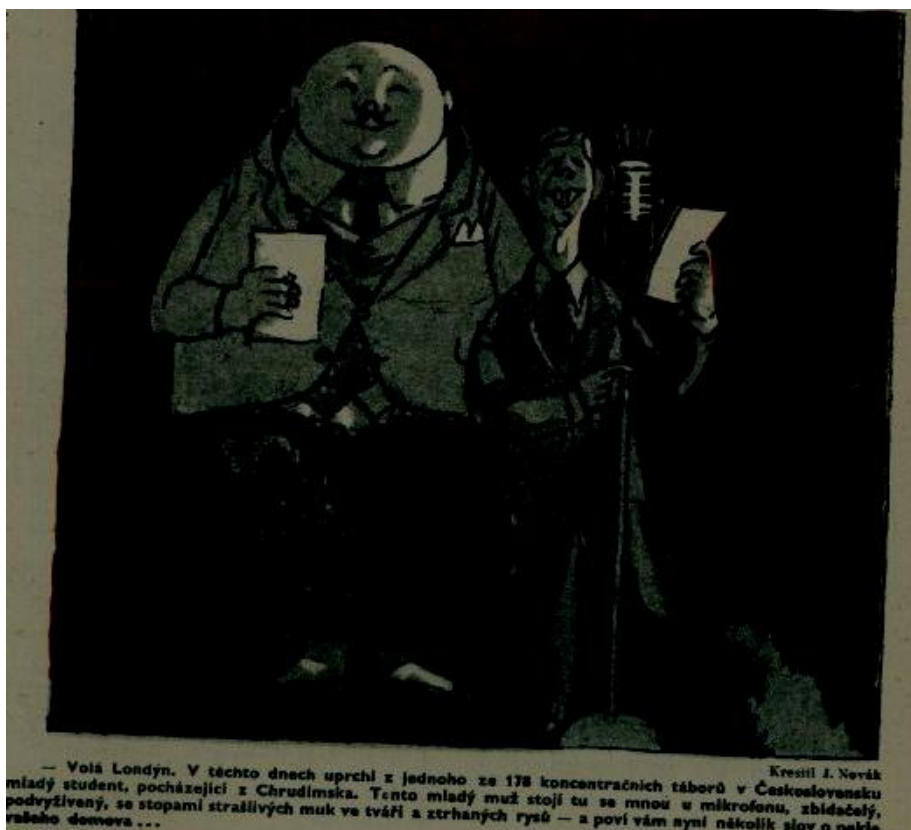
Příloha č. IV.

Příloha č. V.

Příloha č. VI.

Příloha č. VII.

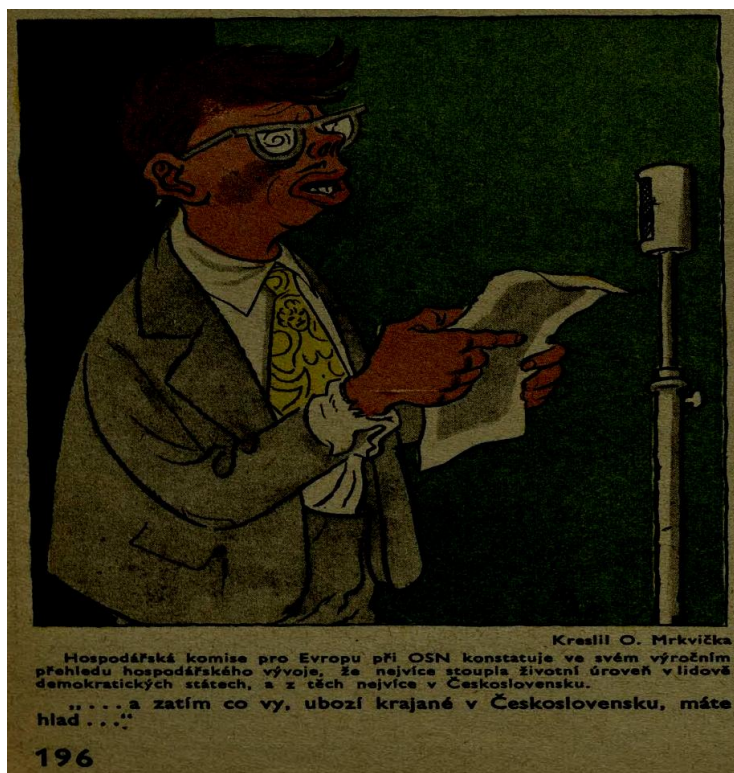
Příloha č. VIII.

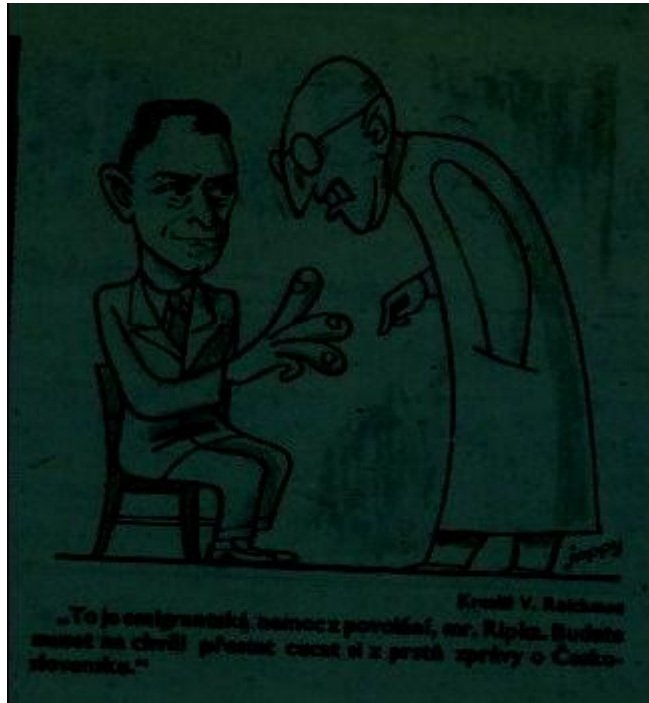
Příloha č. IX.

Příloha č. X.

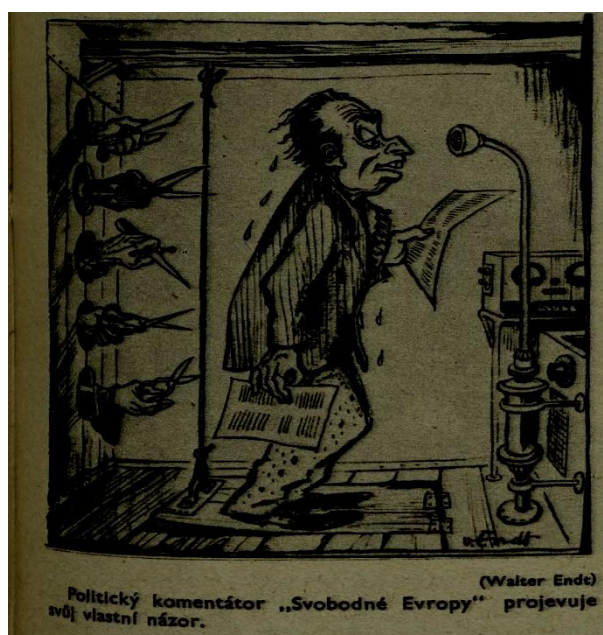
Příloha č. XI.

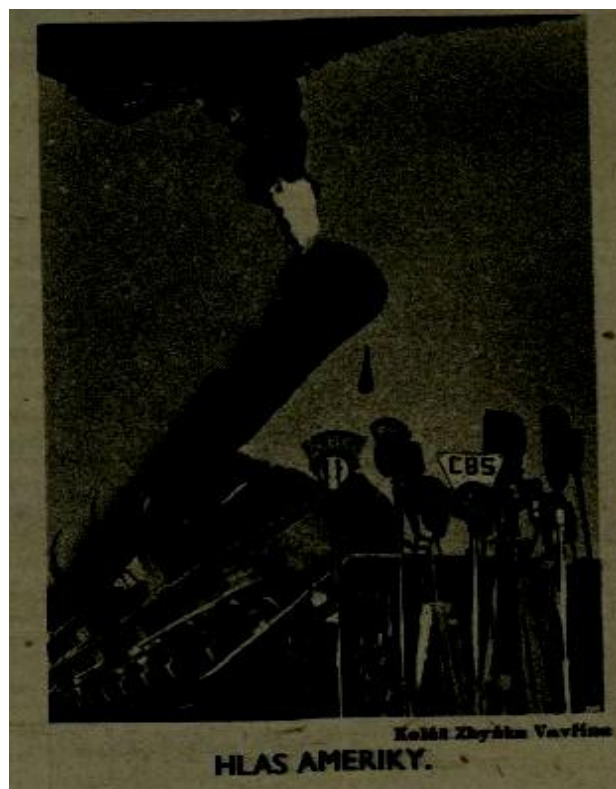
Příloha č. XII.

Příloha č. XIII.

Příloha č. XIV.

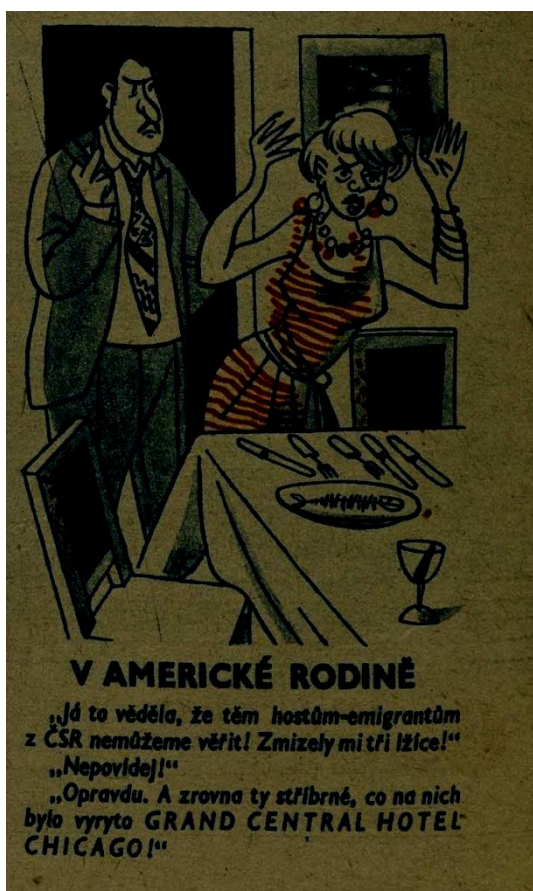
Příloha č. XV.

Americké úřady odmítají vydat cestovní pasy našim krajanům, žijícím v USA, kteří chtějí přijet na spartakiádu. Úřední místa to odůvodňují tím, že prý jim v ČSR nemůžeme zaručit „obvyklý standard bezpečnosti“.

„Kam byste jezdili, takovou péčí jako v Americe vám nezaručí nikde!“

Příloha č. XVI.

Příloha č. XVII.

Příloha č. XVIII.

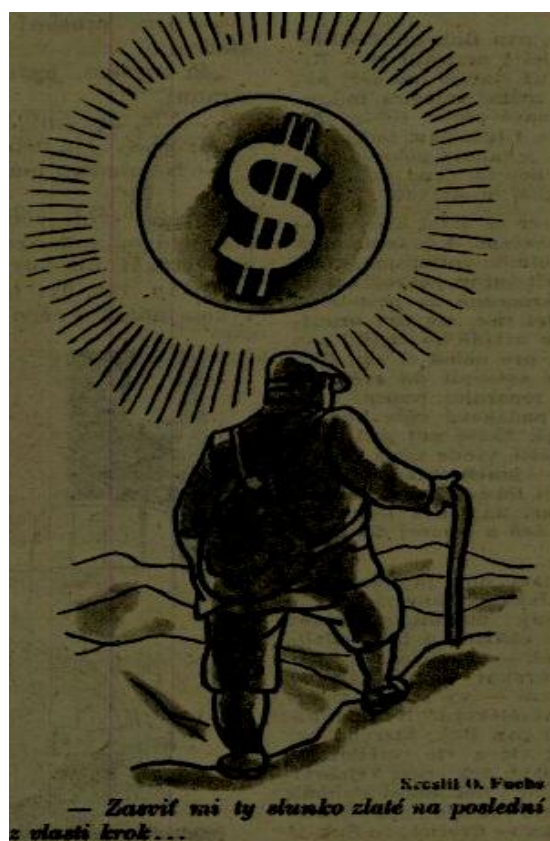
Příloha č. XIX.

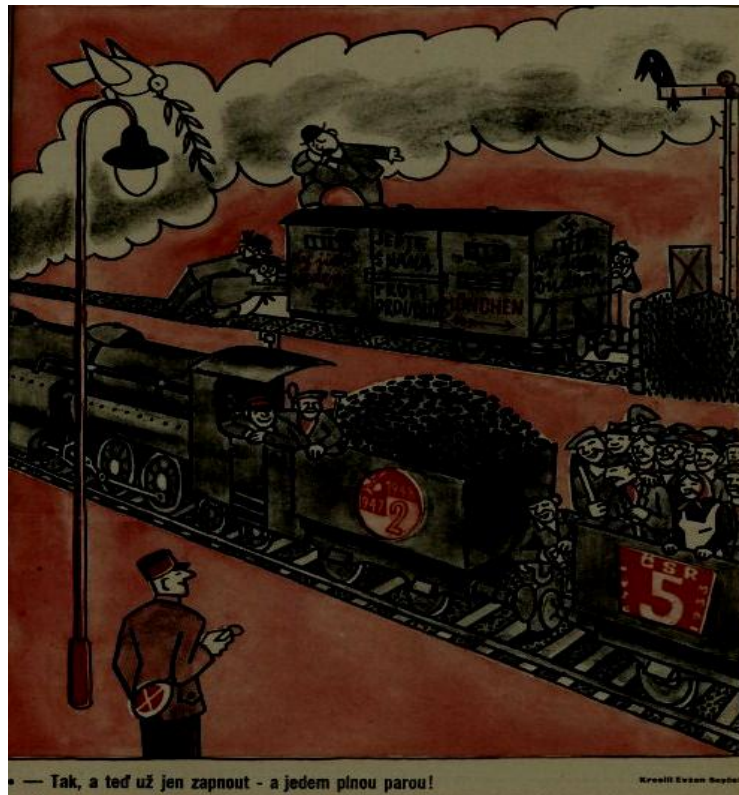
Příloha č. XX.

Příloha č. XXI.

Příloha č. XXII.

Příloha č. XXIII.

Příloha č. XXIV.

8 Seznam obrazových příloh

- I. Reprodukce z: DIKOBRAZ 1. 3. 1955, 66
- II. Reprodukce z: DIKOBRAZ 2. 6. 1955, 196
- III. Reprodukce z: DIKOBRAZ 6. 11. 1958,4
- IV. IV. Reprodukce z: DIKOBRAZ 9. 5. 1950, 5
- V. Reprodukce z: DIKOBRAZ 7. 2. 1957, 44
- VI. Reprodukce z: DIKOBRAZ 26. 6. 1949, 5
- VII. Reprodukce z: DIKOBRAZ 8. 6. 1948, 2
- VIII. Reprodukce z: DIKOBRAZ 14. 9. 1948, 2
- IX. Reprodukce z: DIKOBRAZ 14. 4. 1955, 125
- X. Reprodukce z: DIKOBRAZ 16. 6. 1955, 196
- XI. Reprodukce z: DIKOBRAZ 14. 9. 1948, 2
- XII. Reprodukce z: DIKOBRAZ 10. 3. 1955,3
- XIII. Reprodukce z: DIKOBRAZ 14. 10. 1954, 334
- XIV. Reprodukce z: DIKOBRAZ 12. 10. 1948, 3
- XV. Reprodukce z: DIKOBRAZ 23. 6. 1955, 204
- XVI. Reprodukce z: DIKOBRAZ 20. 6. 1950, 4
- XVII. Reprodukce z: DIKOBRAZ 24. 5. 1953, 4
- XVIII. Reprodukce z: DIKOBRAZ 25. 6. 1950, 2
- XIX. Reprodukce z: DIKOBRAZ 26. 9. 1957, 5
- XX. Reprodukce z: DIKOBRAZ 21. 4. 1955, 132
- XXI. Reprodukce z: DIKOBRAZ 24. 5. 1949, 3
- XXII. Reprodukce z: DIKOBRAZ 26. 10. 1948,2
- XXIII. Reprodukce z: DIKOBRAZ 24. 7. 1951,3
- XXIV. Reprodukce z: DIKOBRAZ 17. 12. 1968,4

9 Seznam zkratk

AV — Akademie věd

KSČ — Komunistická strana Československa

ČSR — Československá republika

SNB — Sbor národní bezpečnosti

NF — Národní fronta Čechů a Slováků

SSSR — Svaz sovětských socialistických republik

ÚV KSČ — Ústřední výbor Komunistické strany Československa

ČSSR — Československá socialistická republika

PLR — Polská lidová republika

BLR — Bulharská lidová republika

NDR — Německá demokratická republika

MLR — Maďarská lidová republika

FS — Federálním shromážděním

USA — Spojené státy americké

RSČ Rada svobodného Československa

RFE — Radio Free Europe

AFCR — American Fund for Czechoslovak Refugees

CNCA — Czechoslovak National Council of America

F. C. I. — Free Czechoslovak Press

VONS — U. K. Committee for the defence of unjustly prosecuted

NY — New York

BBC — British Broadcasting Corporation

10 Seznam literatury

BROWN 1963 — James A. C. BROWN: *Techniques of persuasion: From propaganda to brainwashing*. Harmondsworth 1963

CAJTHAML 2007 — Petr Cajthaml: *Public relations pro Státní bezpečnost. Bezpečnostní propaganda v letech 1968–1971 dostupné z: <http://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik6-2008/kap07.pdf>*

ČELOVSKÝ 2002 — Bořivoj ČELOVSKÝ: *Politici bez moci*. Ostrava 2002

ČORNEJ 2003 — Petr ČORNEJ a kol. : *Dějiny země koruny české II*. Praha 2003

DIAMANT 1995 — Jiří DIAMANT: *Psychologické problémy emigrace*. Olomouc 1995

DIVIŠ 1994 — Ivan DIVIŠ: *Teorie spolehlivosti*. Praha 1994

DVOŘÁKOVÁ 2004 — Zora DVOŘÁKOVÁ: *Politikové na útěku*. Praha 2004

FILÍPEK 1992 — Jan FILÍPEK: *Odlesky dějin československého exilu*. Praha 1992

GERÁTOVÁ 2013 — Tereza GERÁTOVÁ: *Komunistická propaganda v Československu v letech 1968–1969 a opozice a odpor vůči režimu (bakalářská práce na Filosofické fakultě Západočeské Univerzity v Plzni)*. Plzeň 2013

HOPPE 2004 — Jiří HOPPE: *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha 2004

CHLUPÁČ 1974 — Miroslav CHLUPÁČ: *Aspekty teorie propagandy*. Praha 1974

CHÝSKÝ 2002 — Václav CHÝSKÝ: *Exil jako důsledek totalitarismu*. IN: KRATOCHVÍL 2002, 34-53.

JANOUŠEK 1998 — Pavel JANOUŠEK: *Dějiny české literatury 1945–1989 sv. III*. Praha 1998

JEŘÁBEK 2005 — Vojtěch JEŘÁBEK: *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*. Brno 2005

JOWETT/O'DONNELL 2006 — Garth S. JOWETT/Victoria J. O'DONNELL: *Propaganda and persuasion*, Thousand Oaks, Sage 2006

KALVODA 1999 — *Josef KALVODA: Role Československa v Sovětské strategii. Kladno 1999*

- KAPLAN 1993** — Karel KAPLAN: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993
- KAPLAN 2005** — Karel KAPLAN: *Kronika komunistického Československa: Doba tání 1953 – 1956*. Brno 2005
- KAPLAN/PALEČEK 2008** — Karel KAPLAN/Pavel PALEČEK: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Praha 2008²
- KNAPÍK 2004** — Jiří KNAPÍK: *Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha 2004
- KOCOUREK/ KRYL 2002** — Ludomír KOCOUREK/ Miroslav KRYL: *Politické procesy jako fenomén totalitarismu (československé zkušenosti)* In: RYBÁŘ/VALACH (ed.) 2002, 191
- KOLEČKOVÁ 2010** — Eva KOLEČKOVÁ: *Vliv sovětské propagandy na československou kulturní politiku v letech 1948 – 1956 (diplomová práce na fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně)* Brno 2010
- KRATOCHVÍL 2002** — *Český a Slovenský exil 20. století*. Brno 2002
- KRÁTKÝ 1956** — Radovan KRÁTKÝ: *Pojďte s námi dělat satiru*. Praha 1956
- KROTOV 1975** — F. G. KROTOV: *Leninská teória propagandy a dnešok*. Bratislava 1975
- LEHÁR 2004** — Jan LEHÁR a kol.: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha 2004
- MACEK 1990** — Josef MACEK: *Sedm pražských dnů: 21. – 27. srpen 1968: dokumentace*. Praha 1990
- NAVARA 2004** — Luděk NAVARA: *Příběhy železné opony*. Brno 2004
- PAUER 2004** — Jan PAUER: *Praha 1968: vpád Varšavské smlouvy: pozadí, plánování, provedení*. Praha 2004
- PAVELČÍKOVÁ 2009** — Nina PAVELČÍKOVÁ: *Klíčové mezníky vývoje po roce 1945* dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/klicove-mezniky-vyvoje-csr-po-roce-1945/>
- PERNES 2003** — Jiří PERNES: *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945-1990*. Brno 2003
- PEJSKAR 1992** — Jožka PEJSKAR: *Útěky železnou oponou*. Praha 1992
- POVOLNÝ 2001** — Mojmir POVOLNÝ: *Má cesta dvacátým stoletím*. Brno 2001
- PŘIBANĚ/TRÁVNÍČEK 2004** — Michal PŘIBANĚ/ Jiří TRÁVNÍČEK : *Dannyho obyčejné životy*. In: *Host* 20, 2004, 5
- RUPNIK 2002** — Jacques RUPNIK: *Dějiny Komunistické strany Československa – od*

počátku do převzetí moci. Praha 2002

SEDLÁČEK 1990 — Karel SEDLÁČEK: *Volá Svobodná Evropa. Praha 1990*

ŠÁMAL 2009 — Petr ŠÁMAL: *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století. PRAHA 2009*

TIGRID 1990 — Pavel TIGRID: *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastní osudu. Praha 1990*

TŮMA 2003 — Oldřich TŮMA: *Dějiny české společnosti 1945-1989. Praha 2003*

VESELÁ 2010 — Alena VESELÁ: *Padesátá léta 20. století v zrcadle české satiry: Obraz dvou let (1954 a 1955) v konferencích Svazu československých spisovatelů a časopisu Dikobraz. (bakalářská práce na filosofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích) České Budějovice 2010*

VYKOUPIL 2000 — Libor VYKOUPIL: *Slovník českých dějin. Brno 2000*

ZACH 1995 — Aleš ZACH: *Knihy a český exil 1949-1990. Praha 1995*

internetové zdroje

<http://cs.wikipedia.org>

<http://www.revuepolitika.cz/clanky/853/zivotni-kliky-pavla-tigrida>, vyhledáno 20. 11. 2014

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1969/5/17>, vyhledáno 22. 11. 2014

<http://www.radiovaticana.cz/historie.php4> vyhledáno 22. 11. 2014

http://www.lidovky.cz/rozhlasova-stanice-hlas-ameriky-pred-70-lety-zahajila-sve-vysilani-1cm-/media.aspx?c=A120222_103626_ln-media_sk vyhledáno 22. 11. 2014

<http://www.libri.cz/databaze/kdo20/search.php?zp=8&name=Tigrid+Pavel>

www.pithart.cz/archiv_textu_detail.pp?id=189 vyhledáno dne 11. 11. 2014